

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi/Vankulu Journal of Social Studies**e-ISSN: 2822 – 4000****Yıl / Year: 2025 - Sayı / Issue: 15****Tarihî Gerçeklik ile İdeolojik Yorum Arasında Talas Omarbekov ve Kazakistan'da Akademik Tarihçilik****Between Historical Reality and Ideological Interpretation Talas Omarbekov and Academic History in Kazakhstan****Mehmet Şahingöz**

Prof.Dr. Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Orcid: 0000-0002-4186-7626

ROR ID: <https://ror.org/054xkpr46>mehmetsahingöz@gmail.com**Mirzahan Egamberdiyev**

Doç.Dr. Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Şarkiyat Fakültesi

Orcid: 0000-0002-1022-0483

ROR ID: <https://ror.org/03q0vrn42>mirzahan.egamberdiyev@gmail.com**Article Information/Makale Bilgisi**

Cite as/Atıf: Şahingöz, M./Egamberdiyev, M. (2025). Between Historical Reality and Ideological Interpretation Talas Omarbekov and Academic History in Kazakhstan, *Vankulu Journal of Social Studies*, 15, 1-20. DOI: 10.55089/yyuvasad.1697503

Şahingöz, M./Egamberdiyev, M. (2025). Tarihî Gerçeklik ile İdeolojik Yorum Arasında Talas Omarbekov ve Kazakistan'da Akademik Tarihçilik, *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi* 15, 1-20. DOI: 10.55089/yyuvasad.1697503

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi**Received/Geliş Tarihi:** May 12, 2025/ 12 Mayıs 2025**Accepted/Kabul Tarihi:** June 12, 2025/12 Haziran 2025**Published/Yayın Tarihi:** June 30, 2025/ 30 Haziran 2025**Pub Date Season/Yayın Sezonu:** June/Haziran**Issue/Sayı:** 15 Pages/Sayfa: 1-20

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University / Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Ethical Statement/Etik Beyan: This study does not require ethical committee approval as it is based on data obtained from the literature/published sources. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışma etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup, kullanılan veriler literatür/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (M. Şahingöz/M.Egamberdiyev).

Conflict of Interest/Çıkar Beyanı: There are no conflicts of interest. / Bu çalışma kapsamında herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile çıkar çatışması yoktur.

Declaration of Authors' Contribution/Yazarların Katkı Oran Beyanı: This article is co-authored, with both authors contributed equally. / Bu makale çift yazarlıdır ve yazarların katkı oranları eşittir.

Yapay Zeka Kullanımı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç ve uygulama kullanılmamıştır/ No artificial intelligence tools or applications were used during the preparation of this work.

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır/ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Tarihî Gerçeklik ile İdeolojik Yorum Arasında Talas Omarbekov ve Kazakistan'da Akademik Tarihçilik

Between Historical Reality and Ideological Interpretation Talas Omarbekov and Academic History in Kazakhstan

Öz

Bu makale, Kazak tarihçisi Talas Omarbekov'un çalışmaları üzerinden Kazakistan'da bağımsızlıktan sonra şekillenen Kazak Milli tarihçiliği ele almaktadır. Bağımsızlık sonrasında Kazakistan'da tarih yazımı önemli bir değişim geçirmiştir. Sovyet döneminin ideolojik baskılarından kurtulmaya çalışan tarihçiler, Kazak halkının yaşadığı trajedileri yeniden değerlendirmeye başlamıştır. Bu süreçte öne çıkan isimlerden biri olan Talas Omarbekov, tarihî olaylara milli bir bakış açısıyla yaklaşan önemli akademisyenlerden biridir. Talas Omarbekov'un ilk çalışmaları, 20. yüzyılın ilk yarısındaki büyük felaketler, özellikle 1920-1930'lardaki kıtlık (Aşarşılık) ve Sovyet baskılarına odaklanmıştır. O, bu kıtlık olaylarını Kazak halkına karşı işlenmiş bir "soykırım" olarak değerlendiren ilk tarihçilerden biridir. Daha sonra Alaş Orda aydınlarının fikir mücadelesi ve trajik sonları üzerine çalışmalar yapmış, bu aydınları Kazak halkının bağımsızlık arayışının öncüleri olarak değerlendirmiştir. Son dönem araştırmalarında ise Kazak boy-aşiret yapısını inceleyerek bu yapının genel Türk tarihi içindeki yerini ortaya koymaya çalışmıştır. Ona göre, Kazak halkının tarihi yalnızca Kazakistan sınırları içinde değil, tüm Türk dünyası bağlamında ele alınmalıdır. Bu çalışmanın amacı, Talas Omarbekov'un tarihi olaylara nasıl yaklaştığını, hangi yöntemleri kullandığını ve tarih yazımına ne gibi katkılar sunduğunu değerlendirmektir. Makalede tarihî gerçeklik ile ideolojik yorum arasındaki sınırlar tartışılmaktadır. Sonuç olarak, Talas Omarbekov'un çalışmaları Kazakistan'da milli temelli, ancak aynı zamanda bilimsel tarih yazımına önemli katkılar sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Talas Omarbekov, Kazakistan, Tarih Yazımı, Aşarşılık, Alaş Orda, Akademik Tarihçilik.

Abstract

This article examines Kazakh national historiography shaped in the post-independence period of Kazakhstan through the works of Kazakh historian Talas Omarbekov. Following independence, historical writing in Kazakhstan underwent a significant transformation. Historians, seeking to free themselves from the ideological constraints of the Soviet period, began to reevaluate the tragedies experienced by the Kazakh people. One of the prominent figures in this process, Talas Omarbekov, is a leading academic who approaches historical events from a national perspective. His early works focused on the major catastrophes of the first half of the 20th century, particularly the famines (Aşarshylyk) and Soviet repressions of the 1920s and 1930s. He was among the first historians to characterize these famines as a "genocide" committed against the Kazakh people. Subsequently, he conducted research on the intellectual struggle and tragic fate of the *Alash Orda* intellectuals, portraying them as pioneers in the Kazakh people's pursuit of independence. In his more recent studies, he has examined the structure of Kazakh clans and tribal organizations, aiming to position this structure within the broader context of Turkic history. According to him, the history of the Kazakh people should not be considered solely within the borders of Kazakhstan, but in the context of the entire Turkic world. The aim of this study is to evaluate how Talas Omarbekov approaches historical events, what methods he employs, and what contributions he has made to historical writing. The article discusses the boundaries between historical reality and ideological interpretation. In conclusion, Talas Omarbekov's work has made significant contributions to a nationally grounded yet scholarly historiography in Kazakhstan.

Keywords: Talas Omarbekov, Kazakhstan, Historical Writing, Aşarshylyk, Alash Orda, Academic Historiography.

Giriş

Her milletin tarihsel süreci, yalnızca geçmişte yaşanan olayların sıralanmasından ibaret değildir. Tarih, bir toplumun hafızasını şekillendiren, milli kimliğini kuran ve geleceğe dair bakışını belirleyen temel disiplinlerden biridir. Bu bağlamda tarihçilik, toplumların kendi geçmişlerini anlamlandırma ve yorumlama biçimidir. Özellikle sömürgecilik, totaliter yönetimler ve ideolojik baskılar altında yaşamış halklar için tarih, yalnızca bilgi değil, aynı zamanda bir özgürlük alanıdır. Kazakistan da Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bu tür bir tarihsel yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Yeni dönemde tarihsel gerçekliğin farklı yönlerden değerlendirilmesi, özellikle milli tarih yazımının güçlenmesi açısından büyük önem kazanmıştır.

Bu süreçte ortaya çıkan tarihçiler, yalnızca akademik araştırmacı değil, aynı zamanda toplumsal öncüler olarak görülmüştür. Onlar, Sovyet döneminin ideolojik kalıplarından sıyrılarak geçmişi yeni bir gözle okumaya çalışmışlardır. Bu isimlerden biri de Prof.Dr. Talas Omarbekov olmuştur. Talas Omarbekov, Kazak tarih yazımında kendine özgü bir yöntem geliştirerek hem akademik hem de toplumsal alanlarda etkili olmuştur. Arşiv belgelerine dayalı çalışmalar yürüterek Kazak halkının yaşadığı trajedileri bilimsel yöntemlerle incelemiş ve bu konuları kamuoyuna taşıyarak yeni bir milli bilinç inşasına katkı sağlamıştır. Onun tarihçiliği, yalnızca bilimsel düzeyde değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluk taşıyan bir çaba olarak da değerlendirilmelidir (Omarbekov, 2008).

Araştırmanın güncelliği, Talas Omarbekov'un özellikle 20. yüzyıl başlarında Kazak halkının maruz kaldığı büyük felaketleri gündeme getirmesi ve bu olayların tarihsel anlamını yeniden değerlendirmesiyle ilgilidir. Sovyet döneminde tabu olan konuları gündeme taşıyan Talas Omarbekov, özellikle 1930'lu yıllarda yaşanan büyük kıtlık (Aşarşılık) olaylarını bilimsel belgelerle ortaya koymuş, bu felaketi bir halk trajedisi olarak tanımlamıştır. Daha önce yalnızca politikaya indirgenmiş anlatımlar yerine, toplumsal boyutlarıyla analiz edilen bu olaylar sayesinde tarihsel adalet duygusu güçlenmiştir (Omarbekov, 1991). Ayrıca Alaş Orda hareketi üzerine yaptığı araştırmalar, Kazak aydınlarının fikir mücadelesini ve bağımsızlık arayışlarını görünür kılmıştır. Böylece Kazakistan'ın modernleşme tarihine dair yeni bir bakış açısı gelişmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Talas Omarbekov'un tarihî olaylara yaklaşım biçimini, kullandığı yöntemleri ve Kazak akademik tarihçiliğine sağladığı katkıları değerlendirmektir. Bununla birlikte çalışmada, tarihsel gerçeklik ile ideolojik yorum arasındaki sınırlar analiz edilmektedir. Araştırmada temel varsayım, Talas Omarbekov'un tarih yazımı pratiğinin yalnızca geçmişi anlamlandırmakla kalmadığı, aynı zamanda Kazak milli kimliğinin yeniden inşasında etkin bir rol oynadığıdır. Onun çalışmalarının etkisi bilimsel çevrelerle sınırlı kalmamış, devletin yürüttüğü rehabilitasyon politikaları ve arşivlerin açılması gibi konularla doğrudan ilişkilidir. Bu yönüyle Talas Omarbekov'un tarihçiliği hem akademik hem siyasal hem de kültürel bir etki alanı oluşturmuştur (Taymagambetov, 2003).

Araştırmanın kuramsal çerçevesi, modern tarih yazımı kuramları ile postkolonyal yaklaşım arasında yer almaktadır. Talas Omarbekov'un yönteminde hem pozitivist tarihçilikten izler görülmekte hem de eleştirel tarih anlayışı öne çıkmaktadır. Onun tarih anlatımında bireysel belgeler, tanıklıklar ve arşiv dokümanları kadar halk anlatıları da değerlidir. Bu durum, tarihsel bilginin yalnızca devlet belgelerine değil, aynı zamanda halk hafızasına da dayanması gerektiği fikrini yansıtır. Aynı zamanda Kazak tarihini yalnızca Kazakistan sınırları içerisinde değil, daha geniş Türk dünyası bağlamında ele alma çabası da onun tarihçiliğinin ayırt edici özelliklerinden biridir. Bu yaklaşım, modern tarih biliminin ulusötesi bakış açılarıyla da örtüşmektedir.

Çalışmanın yöntemi olarak nitel araştırma tercih edilmiş ve içerik analizi tekniği uygulanmıştır. Talas Omarbekov'un yayımlanmış kitapları, makaleleri ve arşiv temelli çalışmaları sistemli biçimde incelenmiştir. Ayrıca onun yöneticiliğini yaptığı akademik kurumlar, bu kurumlar bünyesinde yürütülen projeler ve kamuoyundaki etkileri de değerlendirme kapsamına alınmıştır. Bu yöntem sayesinde yalnızca bireysel akademik başarılar değil, aynı zamanda bir tarihçilik geleneği olarak Talas Omarbekov'un bıraktığı miras analiz edilmektedir. Böylece Kazakistan'da bağımsızlık sonrası gelişen akademik tarih yazımının teorik temelleri daha iyi anlaşılacaktır.

1. Prof.Dr. Talas Omarbekov'un Hayatı ve Akademik Kariyerinin Temel Aşamaları

Tarihçi Prof.Dr. Talas Omarbekov'un soy kökeni, Kazak halkının eski geçmişine dayanır. 1911 yılında Rusya'nın göç işleriyle ilgilenen birimi tarafından Taşkent'te basılan bir kitapta, Sırderya bölgesindeki Äulieata yöresinde yaşamış Alıbai Tolegen adlı bir kişinin çiftçilikle uğraştığı ve halk arasında saygı gördüğü anlatılır. Alıbai, Kazak halkının Büyük Cüz Dulat boyunun Şımır kolundan gelen Jañabai soyundandır ve Talas bölgesinde tanınmış biridir. Onun oğlu Sırgabay da, çevresindeki insanları tarla işlerine yönlendiren, onları yerleşik hayata alıştıran sözü geçen bir kişi olmuştur. Hatta bugün bile Talas Irmağı'ndan çekilen suyla kullanılan Sırgabay kanalı onun adını taşır. Ancak Stalin döneminde zengin olduğu gerekçesiyle suçlanmış, baskı görmüş ve Äulieata hapishanesine atılmıştır ve o hapishande vefat etmiştir. Bu olaylar, Talas Omarbekov'un geçmişiyle birlikte Kazak halkının köy düzenine geçişindeki önemli insanları ve yaşanan zorlukları açıkça göstermektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki, Şımır boyunun Jañabai kolundan Kazak tarihine adı geçmiş önemli bir şahsiyet olan Bayzak Datka Mambetuly çıkmıştır. Babası Mambet Batır, Abla Han'ın genç savaşçılarından biri olarak tanınır. Bayzak'ın kendisi ise, Hokandlılar tarafından top namlusuna bağlanarak öldürülmesiyle hafızalarda yer etmiştir. Talas Omarbekov, bu Bayzak atasının sadece iki parmağının gömülü olduğu tepenin, Talas Irmağı kıyısındaki kamışlık bir alanda dünyaya gelmiştir. Bu tarih 29 Mayıs 1948'dir. Günümüzde bu bölge, Jambıl Eyaleti'ne bağlı Bayzak (Sovyet dönemi adıyla Sverdlov) ilçesindeki Akjar köyü sınırları içinde yer almaktadır (Mahat, 2018).

1954 yılında Talas Omarbekov, kendi köyündeki yedi yıllık okulun birinci sınıfına başladı. Savaş sonrası dönemde yaşayan kuşak gibi, Talas da çocuk yaşta birçok zorlukla karşılaştı. Babası, onun küçük yaşlarında ağır bir hastalıktan dolayı hayatını kaybetti. Ailenin tek erkek çocuğu olan Talas, ablası Meyramkul ile annesinin şefkati ve ilgisiyle büyüdü. Annesi, dünya görüşü geniş, hayat tecrübesi zengin, uzun yıllar ilçe halk meclisinde görev yapmış, çalışkanlığıyla tanınan bir kadındı. 1954 yılında Moskova'da düzenlenen Halk Tarımı Sergisi'ne özel davet alacak kadar itibarlı bir insan olmuştur. Talas, işte bu geniş yürekli ve açık fikirli annenin himayesinde büyüyerek, Kazak toplumunun temel insani değerlerini küçük yaşlardan itibaren özümsemişti (Omarbekov, 2008, s. 17).

O dönemde birinci sınıfa, yaşı geçmiş ve farklı yaşlarda olan birçok çocuk kabul ediliyordu. Talas'ın annesi, kolhozun sağım bölümünde çalışıyor ve tek oğlu olan Talas'ı köyden uzakta bulunan okula göndermeye gönülsüz davranıyordu. Ancak Talas'ın içindeki öğrenme arzusu çok güçlüydü. O, annesinden gizlice, köydeki inek sağım yerinden okula giden diğer çocuklarla birlikte okula gitmeye başladı. Bu şekilde, onun tüm hayatına yön verecek olan öğrenim yolculuğu sessizce başlamış oldu. Talas, daha ilk günden itibaren okumaya büyük ilgi gösterdi ve öğretmenlerinin dikkatini çekti. Onlar da bu istekli ve çalışkan çocuğa ellerinden gelen ilgiyi göstermeye çalıştılar. Özellikle beşinci sınıfta ders olarak okutulmaya başlanan "Eski Çağlar Tarihi" adlı ders Talas'ın en çok sevdiği konulardan biri oldu. O dönemde Kazakça yazılmış tarih kitapları okullarda pek bulunmazdı. Bu nedenle öğretmenler, tarih konularını öğrencilere sözlü olarak anlatıp, onların yazmalarını isterdi. Talas bu zorluklara rağmen tarih bilgisini artırmak için büyük bir istekle çalıştı ve tarih sevgisi o yaşlarda kalbinde yer etti (Omarbekov, 2008, s. 24).

Talas, daha küçük yaşlarında eski Mısır firavunlarının ve ünlü hükümdarların seferleri hakkında duyduğu bilgilerle tarihe büyük bir ilgi duymaya başladı. Bu ilgi, onu tarih öğrenmeye yönlendiren temel güç oldu. Ortaokulu başarıyla tamamladıktan sonra, "Trudovoy-Pakhar" (Emekçi – çiftçi) kolhozunun merkezindeki on bir yıllık okulda eğitimine devam etti. Okulu bitirdiğinde hem devlet diploması aldı hem de traktör sürücüsü belgesiyle mezun oldu. Bu belge, daha sonra kolhozda çalışırken işine yaradı. Talas, kolhoz üretiminde birkaç yıl boyunca traktör sürücüsü yardımcısı, torna çıraklığı ve çobanlık gibi işler yaptı. O yıllarda yükseköğrenim kurumlarına çoğunlukla tanıdıklar aracılığıyla öğrenci kabul edilirdi ve tarih bölümleri sadece Almatı'daki sınırlı sayıdaki okulda yer alırdı. İki yıl üst üste hayalini kurduğu bölüme kabul edilmeyen Talas, sonunda Abay adını taşıyan Kazak Devlet Pedagoji Enstitüsü'nün tarih bölümünün dışarıdan eğitim (açık öğretim) programına katılarak eğitim hayatına adım attı¹. Jambıl vilayeti Moyinkum tepelerinin eteklerinde koyun otlatırken

¹ Bugünkü Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi, 1928 yılında enstitü olarak kurulmuştur ve Sovyet yönetiminin ilk yıllarında Kazakistan'da açılan ilk yükseköğretim kurumlarından biri olmuştur. O dönemde ülkede henüz üniversite statüsünde kurumlar bulunmamaktaydı. Sovyet Kazakistan tarihinde uzun süre sadece

bile yanından ayırmadığı tarih kitaplarını büyük bir şevkle okurdu. Enstitüye başladıktan sonra da dikkatli ve istekli bir öğrenci olarak öğretmenlerinin ilgisini çekti. O dönem tanınmış bilim insanları olan Enstitü Rektörü S.E. Tolıbekov ve Fakülte Dekanı N. Kiyıkbayev, ilk yılın sonunda Talas Omarbekov'un başarılarını dikkate alarak onu gündüz eğitimine geçirme kararı aldılar. S.E. Tolıbekov'un kararıyla doğrudan ikinci sınıfa kabul edilen Talas Omarbekov, sınıf arkadaşlarını hızla yakalayarak yıllardır peşinden koştuğu hayaline ulaşmayı başardı (Omarbekov, 2023, s. 37).

Tarih fakültesinde okuduğu yıllarda, genç Talas Omarbekov'un tarih alanına olan derin ilgisi ve yeteneği hemen göze çarpıyordu. Fakültede "Eski ve Orta Çağlar Tarihi" üzerine uzmanlaşmayı seçmişti. Hazırladığı dönem ödevleri ve bilimsel yazıları da hep bu konuya odaklandı. Dördüncü sınıfta öğrenciler arasında düzenlenen bilimsel bir toplantıda sunduğu bildirisi, Cumhuriyet genelinde ikincilik kazanarak Kazakistan Komünist Gençlik Teşkilatı Merkez Komitesi tarafından Onur Belgesi ve çeşitli ödüllerle takdir edildi. Bilimde elde ettiği bu ilk başarılar dolayısıyla Abay Kazak Devlet Pedagoji Enstitüsü'nün rektörü S.E. Tolıbekov, genç tarihçiye kendi imzasını taşıyan bir monografi armağan ederek onun bilim yolundaki gayretini takdir etti. Talas Omarbekov'un Kazak toplumunun geçmiş yapısı üzerine yaptığı çalışmalar, ona dönemin seçkin bilim insanlarının ilgisini kazandırdı ve daha çok çalışma şevki verdi. Tarih fakültesinde eğitim gördüğü bu yıllarda, özellikle 1938 yılında Kazan'da Kazaklar arasından ilk kez tarih alanında bilim unvanı almış ve Kazan üniversitesi mezunu olan Prof.Dr. H.M. Adilgerıyev'in desteği, onun gerçek anlamda bir tarihçi olarak yetişmesinde önemli rol oynadı (Omarbekov, 2023, ss. 41-42).

Kazak tarihçiliğinin erken döneminde önemli bir yere sahip olan H.M. Adilgerıyev, dönemin önde gelen bilim insanlarından biri olarak, milli tarih yazımında hem akademik hem de siyasi baskılara maruz kalmış, E. Bekmahanov² ile birlikte aynı dönemde soruşturmalara tabi tutulmuş ve sürgüne gönderilmiştir. H.M. Adilgerıyev'in özellikle Kazak halkının XIX. yüzyıldaki milli mücadelelerine dair yürüttüğü akademik faaliyetler ve verdiği dersler, Talas Omarbekov'un tarihsel düşüncesinin vatansever bir yönelimle şekillenmesinde belirleyici rol oynamıştır. Bu bağlamda, H.M. Adilgerıyev'in bilimsel yaklaşımı, Talas Omarbekov'un tarihsel olaylara yalnızca nesnel bir bakışla değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluk bilinciyle yaklaşmasını sağlamıştır. Aynı zamanda, Talas Omarbekov'un üniversite yıllarına denk gelen dönemde, yazar İlyas Yesenberlin'in Kenesarı Han'a³

bir üniversite faaliyet göstermiştir. Bu üniversite, 1934 yılında kurulmuş ve adı Rus devrimci Sergey Mironoviç Kirov'a verilmiştir. S.M. Kirov'un Kazakistan ile doğrudan bir bağı olmamış, siyasi ve devrimci faaliyetleri daha çok Kafkasya bölgesinde geçmiştir. Günümüzde bu üniversiteye, Türk-İslam dünyasının önemli düşünürlerinden biri olan Farabi'nin adı verilmiş olup, kurum Kazakistan'ın en köklü ve saygın üniversitelerinden biri olarak "El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi" adıyla eğitim vermeye devam etmektedir.

² Ermuhan Bekmahanov, Kazak tarih yazımının öncülerinden biri olup, XIX. yüzyılda Kazak halkının bağımsızlık mücadelesini bilimsel yöntemlerle inceleyen akademisyen Kazak tarihçidir ve Prof.Dr. ünvanını kazanan ilk Kazak'tır. "Kazakistan'ın XIX. yüzyılın 20-40. yıllarındaki durumu" adlı monografisinde Kenesarı Kasımulı (Kenesarı Han) önderliğindeki ayaklanmayı halkın özgürlüğü için verdiği bir milli direniş olarak değerlendirmiştir. Ancak bu değerlendirmesi, dönemin siyasi anlayışıyla uyuşmadığı için sert biçimde eleştirilmiş, ırkçılık düşüncesi taşıdığı gerekçesiyle suçlanmıştır. Yetkililerden gelen baskılar sonucu, Kazakistan'ın Rusya'ya "gönüllü" olarak katıldığını yazmaya zorlanmış, fakat bu görüşü tarihsel gerçeklerle bağdaştırmadığı için resmî ideolojiyle ters düşmüştür. Sonuç olarak, bilimsel düşüncesinden dolayı 1952 yılında tutuklanarak 25 yıl ağır hapse mahkûm edilmiş, uzun süre cezaevinde kalmıştır. 1954'te suçsuz bulunarak serbest bırakılmış, ancak meslek hayatına geri dönmesi kolay olmamıştır. Tüm zorluklara rağmen çalışmalarına devam eden E. Bekmahanov, Kazak tarihçiliğini yeniden canlandırmış, Al-Farabi Kazak Milli üniversitesinde görev almış, öğrenciler yetiştirmiş ve Kazak halkının geçmişine ışık tutan önemli eserler bırakmıştır. Onun hayatı, bağımsız düşüncenin ve tarihsel doğruların savunulması uğruna verilen büyük bir mücadelenin örneğidir.

³ İlyas Yesenberlin'in "Kahar" romanı, Kazak edebiyatındaki "Göçebeler" üçlemesinin üçüncü kitabı olarak Kazak halkının XIX. yüzyıldaki bağımsızlık mücadelesini tarihi olaylar temelinde anlatır. Romanın merkezinde yer alan Kenesarı Kasımulı, Kazak halkının son hanı olarak sadece askeri bir lider değil, aynı zamanda politik zekâsı, kararlılığı ve halkına olan bağlılığıyla öne çıkan çok yönlü bir şahsiyet olarak betimlenmiştir. İ. Yesenberlin, Kenesarı'yı Abılay Han'ın mirasçısı olarak göstererek, onun dağılmış Kazak boylarını birleştirerek hanlık düzenini yeniden kurma çabalarını vurgular. Eserde Kenesarı'nın sadece savaş meydanlarında değil, aile yaşamında da güçlü bir figür olduğu, oğlunu cesaretle yetiştirmeye çalıştığı anlatılır. Roman boyunca onun stratejik düşünme yeteneği, liderlik vasıfları ve yanında yer alan cesur savaşçılarla kurduğu bağ, Milli kurtuluş

dair kaleme aldığı “Kahar” adlı tarihi romanın yayımlanması, Kazak aydınları arasında geniş yankı uyandırmış ve milli tarih konusundaki düşünsel ayrışmaları su yüzüne çıkarmıştır. Bu kültürel ve entelektüel atmosfer, genç araştırmacının Kazak tarihinin çetin ve tartışmalı meselelerine daha derinlikli ve eleştirel bir bakış geliştirmesine zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla H.M. Adilgereyev’in entelektüel mirası ile İlyas Yesenberlin’in edebi katkısı, Talas Omarbekov’un akademik yönelimi ve tarihsel kimliğinin şekillenmesinde birlikte etkili olmuştur (Omarbekov, 2023, s. 54).

1971 yılında tarih fakültesinden mezun olduktan sonra Talas Omarbekov, Jambıl ilinin Jualı ve Bayzak ilçelerinde tarih dersi öğretmeni ve eğitim işleri sorumlusu olarak görev yaptı. 1972 yılından itibaren görev yaptığı Bayzak ilçesindeki Çapayev adını taşıyan ortaokulda ilk kez “Tarih ve Kazıbilim” odaklı bir okul içi müze kurdu. Bu müzeye, daha önce Taraz şehrinde düzenlenen kazı çalışmalarına Jambıl il müzesinin bilim çalışanlarıyla birlikte katılarak elde ettikleri, ilçeye bağlı Tegistik yerleşimlerinde, eski Oqum şehrinde ortaya çıkarılan buluntular, kazıdan elde edilen eşyalar, taş yontular ve başka tarihî kalıntılar yerleştirildi. Orta Çağ Taraz’ının kazılarına katılmış olan T.N. Senigova’nın öğrencisi N.İ. Popov’un desteğiyle, Talas Omarbekov Tegistik yerleşiminde de kazı işlerini yürütmeyi başardı. Aynı yıllarda genç tarihçi, Taraz çevresinde İpek Yolu güzergâhındaki Orta Çağ yerleşimlerinin, dörtgen biçimli höyüklerin ve kalelerin tarihine dair yerel gazetelerde yazılar yayımlamaya başladı. Bu yazıların içinde “Orta Çağ’daki Oqum Şehrini Tarihi” başlıklı araştırma özellikle dikkat çekti. Derinlemesine incelemeye dayanan bu bilimsel makale, o dönemde Kazakistan’ın tanınmış kazıbilimcisi ve sonradan “Altın Adam”ı keşfeden Kemel Akışev’in yazılı takdiriyle Cumhuriyet düzeyinde çıkan “Bilim ve Emek” (şimdiki “Zerde”) dergisinde yayımlandı. O yıllarda Almatı şehri “kapalı şehir”⁴ sayılınsaydı, Talas Omarbekov’un tarih öğretmenliği yerine doğrudan kazıbilimci olarak meslek yolunu seçebileceği de kuvvetle muhtemeldi (Omarbekov, 2023, ss. 57-59).

1972 yılından itibaren Talas Omarbekov, tarih dersini nasıl daha iyi öğretmek gerektiği hakkında düşüncelerini gazetelerde ve dergilerde yazmaya başladı. “Sotsialistik Qazaqstan”, “Qazaqstan Muğalimi” gazetelerinde ve “Qazaqstan Mektebi” dergisinde yazıları düzenli olarak çıktı. Bu yazıların ortaya çıkmasında onun üniversitede okurken tarih öğretimiyle ilgilenmesi büyük rol oynadı. Okulda gösterdiği başarılı öğretmenlik, düzenleyicilik ve araştırma çalışmaları sonucunda 1974 yılında ülke yöneticileri tarafından “Sosyalist Yarış Kazananı” unvanıyla ödüllendirildi. Ancak genç öğretmenin çalışma hayatı düşündüğü gibi kolay olmadı. Araştırmalarına düzenli şekilde devam etmesi bazı yöneticilerin hoşuna gitmedi. O zamanlar Kazakistan’da güçlü olan Komünist Parti’nin ilçe yöneticileri onu partiye bağlı bir görevde çalışmaya zorladı. Bilim yolunu seçmiş olan genç tarihçi, istemeyerek de olsa parti görevlisi oldu.

1975 yılında ilçe parti komitesinde çalışmaya başlayan Talas Omarbekov, bu görev sayesinde ileride yönetici olma yolunu açsa da bu iş onun tarihçi olarak gelişmesini zorlaştırdı. Talas Irmağı çevresindeki eski yerleşimlerin tarihine büyük ilgi duymasına rağmen, bu konu parti görevlileri tarafından hoş karşılanmadı. 1972’den itibaren eski ve orta çağ tarihine dair yazılarının gazetelerde çıkması, yöneticilerin tepkisini çekti. Parti görevlisi bir kişinin böyle yazılar yazması anlaşılabilir bulundu. Bu yüzden Talas Omarbekov’un çalışmaları bir parti toplantısında konuşuldu ve ona parti hakkında yazılar yazması gerektiği açıkça söylendi. Bundan sonra Talas Omarbekov, kesin karar vererek araştırma çalışmalarına dönmek ve yükseköğrenime başlamak istedi. Fakat o yıllarda doktora eğitime başlamak kolay değildi, sadece devletin izin verdiği kişiler okuyabiliyordu. Bu nedenle 1971 ile 1977 yılları arasında tüm sınavları geçmiş ve yirmiye yakın bilimsel yazı yazmış olmasına rağmen, yükseköğrenime başvurması çok zor oldu (Omarbekov, 2008, s. 31).

hareketinin ruhunu yansıtır. “Kahar” romanı, Kazak halkının özgürlük ideallerini yücelten bir edebi eser olarak Kenesarı’nın tarihi önemini ve sembolik değerini edebiyat yoluyla gelecek nesillere taşır.

⁴ 1929 yılında Kazakistan SSC’nin başkenti Kızılorda’dan Almatı’ya taşındıktan sonra, şehir Kazaklar için “kapalı” hale geldi ve yerleşim izinleri yalnızca Kazakistan SSC Merkez Komitesi tarafından veriliyordu. 1989 yılı nüfus sayımına göre, Almatı’daki Kazak nüfusu sadece yüzde 11 idi, bu da şehrin esas olarak Ruslar ve diğer Slav halkları için planlandığını ve Kazakların yerleşim açısından ciddi kısıtlamalara tabi tutulduğunu gösteriyor. Bu durum, Almatı’nın Sovyet yönetimi tarafından Kazaklara değil, Ruslara yönelik bir şehir olarak tasarlandığını kanıtlıyor.

Buna rağmen Talas Omarbekov, pes etmeyerek bilim yolunda ilerlemeye devam etti. Sovyetler Birliği döneminde Kazakistan'daki kolhozların tarihini araştırmaya yöneldi. 1977 yılında, öğrenim gördüğü Abay Enstitüsünün yeni rektörü olan tarihçi J. Jumabekov ile görüştü. Daha sonra Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim Bakan Yardımcısı L. Rüstemov'la da görüşerek destek aldı. Bu görüşmeler sonucunda, yeni açılmış olan Arkalık Öğretmen Enstitüsü'nün yönlendirmesiyle doktora programının gündüz bölümüne kabul edildi. Yapılan sözleşmeye göre, Talas Omarbekov doktora eğitimini tamamladıktan sonra bu enstitüde öğretim görevlisi olarak çalışacaktı. Böylece, karşılaştığı siyasi ve idari engellere rağmen tarih araştırmalarından vazgeçmeyerek akademik kariyerine adım adım devam etti.

Doktora öğrenimin son yılında T. Omarbekov'un bilim yolundaki ilerleyişi, danışmanı J. Jumabekov'un zamansız ölümüyle beklenmedik bir biçimde zorlaştı. 1980 yılında doktora öğrenimini tamamlayan genç tarihçiyi, önceden sözleşme ile yönlendirilmiş olduğu Arkalık öğretmenler topluluğu geri çağırmadı. Bu durumda, Kazak Öğretmenler Enstitüsü'nün yönetiminde yer alan ve daha sonra Aktöbe Öğretmenler Enstitüsü'ne rektör olarak atanan M.R. Arınov'un özel ilgisi büyük rol oynadı. Sonrasında A. Kazımov'un öğretmenler enstitüsüne rektör olarak atanmasıyla, T. Omarbekov'a uygun bir ortam sağlandı ve daire verildi. Burada, eskiden kendisine ders vermiş olan N. Kiikbayev, İ. Şemşetov, K. Şülembayev gibi öğretmenlerle birlikte aynı akademisyen ortamında çalışmaya başladı. Asistan olarak göreve başlayan Talas Omarbekov, zamanla öğretim üyeliğine kadar yükseldi. 1982 yılında Kazak yerleşim alanlarında toplu üretim düzeniyle ilgili yaptığı araştırmasını tamamlayarak bilimsel unvanını kazandı (Omarbekov, 2023, ss. 61-62).

1988 yılına gelindiğinde, Kazakistan Parti yönetiminde meydana gelen değişikliklerle birlikte, Kazak tarihinin yeniden yazılması gerektiğine dair görüşler belirginleşti. Bu dönemde genç araştırmacı, Kazakistan Parti Kurulu'nun bünyesinde yer alan Parti Tarihi Kurumu'nun tarih bölümünde kıdemli araştırmacı olarak göreve çağırıldı. O dönemde bu kuruma, ülkede tanınan B. A. Tölepbaev başkanlık ediyordu. Kazakistan'daki düşünsel konuları ise Kurulun yazışmalarından sorumlu olan Ö. Janibekov ve bilgi yayımı bölümü yöneticisi K. Sultanov yürütmekteydi. Kazak tarihine yürekten bağlı bu kişilerin doğrudan ilgisiyle T. Omarbekov, araştırmalarını yeni bir yönde sürdürme ve derinleştirme olanağı buldu. Böylece, tarih alanında kendisini geliştirme yolunda sağlam adımlar atmaya devam etti.

2. Totaliter Dönemde Tarih Yazımının Zorlukları ve Talas Omarbekov Örneği

Sovyetler Birliği döneminde Kazakistan köy toplumunun tarihsel gelişim sürecine ilgi duyan genç araştırmacılar, özellikle 1930'lardaki zorla kolhozlaştırma yıllarında yaşanan büyük trajedileri aydınlatmaya yönelik bilimsel çalışmalar yaptılar. Ancak Kazak halkının milli çıkarlarını savunma niyetiyle kaleme alınan bu tür çalışmalar, toplumsal destekten ziyade resmî ideolojiye bağlı çevrelerin tepkisiyle karşılaşmıştır. Özellikle T.Omarbekov'un "*Qazaq Ądebieti*" gazetesinde yayımlanan "*Golosçekin Soykırımı!*" başlıklı tarihî incelemesi bu sürecin sembolü hâline gelmiştir (Omarbekov, 1990). Bu çalışma, Parti Tarihi Enstitüsü'nde görevli çoğunluğu Rusça eğitilmiş ve Komünist Parti çizgisinde yetişmiş tarihçiler tarafından sert bir şekilde eleştirilmiş, hatta yazar kurum içinde özel bir toplantıyla uyarılmıştır (Omarbekov, 1990). Fakat bu sansür çabaları, dönemin giderek güçlenen şeffaflık ve demokratikleşme atmosferinde basın tarafından da ifşa edilerek kamuoyunun dikkatine sunulmuştur. Bu noktada, özellikle "*Egemen Qazaqstan*" gazetesinin başında bulunan Şerhan Murtaza gibi gazetecilerin desteğiyle T. Omarbekov'un savunduğu tarihî gerçeklik, daha geniş bir çevrede yankı bulmuştur. Zamanın ruhu değişmeye başlamış, totaliter baskının etkisi azalırken, tarihçilerin düşünce özgürlüğü de yavaş yavaş görünür hâle gelmiştir. Bu ortam birkaç yıl daha önce gerçekleşmiş olsaydı, böylesi bir eleştirinin yazar açısından çok daha ağır sonuçlar doğuracağı şüphesizdi.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Komünist Partisi'nin kapanmasıyla birlikte Kazakistan'da tarih yazımı için yeni bir dönem başladı. Bu gelişme, özellikle Kazak halkının geçmişine gerçekçi ve eleştirel bir bakışla yaklaşmak isteyen tarihçiler için büyük bir fırsat sundu. Artık daha önce gizli tutulan parti belgelerine ulaşmak mümkün hâle geldi. T.Omarbekov gibi araştırmacılar, bu dönemde tarihî olayları daha özgürce inceleyip, farklı konular üzerine açık ve ayrıntılı yazılar yazmaya başladılar. Bu ortamda T. Omarbekov, Kazak Devlet Üniversitesi'ne

(şimdiki Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi) doçent olarak davet edildi. 1991-1995 yılları arasında burada yoğun bir şekilde çalıştı ve önemli araştırmalar yaptı.

Bu yıllarda T. Omarbekov, Kazak tarihinin daha önce konuşulamayan konularını araştırmaya yöneldi. Özellikle 1929-1931 yıllarında Sovyet yönetimine karşı Kazakistan'da çıkan millî karakterli halk ayaklanmaları detaylı şekilde inceledi (Omarbekov, 1991, s. 115). Bu ayaklanmalar, Kazak halkının milli kurtuluşu için verdiği mücadelenin önemli bir parçasıydı. T. Omarbekov'un çalışmaları bu olayları ilk kez bilimsel bir yaklaşımla açıklamaya imkân sağladı. Üniversitedeki meslektaşları da bu çalışmalara destek verdi. Ünlü yazar M. Magauin, T. Omarbekov'un yazılarını fark edip "*Juldız*" dergisinde yayımlanmasını sağladı (Omarbekov, 1991, ss. 115-137). 1994 yılında bu araştırmalar "*Zobalan*" (Felaket) adıyla bir kitap olarak yayımlandı (Omarbekov, 1994, s. 272). T. Omarbekov'un bu eserinde, 1928-1934 yılları arasında Kazak halkının başına gelen büyük felaketler açık, belgeli ve sade bir dille anlatılmaktadır. Yazar, özellikle Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Genel Sekreteri Fillip İtskoviç Goloşyokin döneminde Kazakistan'da uygulanan zorla dayalı kolektivizasyon, hayvancılığın çökertilmesi ve halkın zorla yerleşik hayata geçirilmesi gibi sert politikaların, Kazak halkını nasıl kıtlığa, yoksulluğa ve kitlesel ölümlere sürüklediğini ayrıntılı bir şekilde ortaya koyar. Hayatta kalmak isteyen birçok Kazak ailesi, hayvanlarını ve mallarını korumak için komşu ülkelere –Türkmenistan, Özbekistan, hatta İran, Afganistan ve Çin'e kitlesel göçler gerçekleştirdi. Ancak tüm bu zorluklara rağmen halk sessiz kalmadı. 1929-1932 yılları arasında Kazakistan'ın çeşitli bölgelerinde 372 milli kurtuluş ayaklanma ve direniş yaşandı. Halk, Sovyet yöneticilerinin baskıcı uygulamalarına karşı silahlı direnişe geçti. Bu direnişlerde 460'a yakın saldırı ve suikast girişimi oldu, 127 kez kolhozlara ait mülkler yakıldı (Omarbekov, 1994, ss. 92-94). T. Omarbekov, bu trajik süreci sadece tarihsel belgelerle değil, aynı zamanda halkın yaşadığı acılarla birlikte ele alarak, bu dönemi Kazak halkının kimliğini, yaşamını ve bağımsızlığını koruma mücadelesi olarak değerlendirmektedir.

Tarihçi T. Omarkebov, 23 Şubat 2021 tarihinde Astana'da düzenlenen ve Kazak tarihinin en acı dönemlerinden biri olan 1920'li yıllardaki kıtlık dönemine adanmış yuvarlak masa toplantısında yaptığı konuşmada, 1921-1922 yıllarındaki büyük kıtlığın kurbanlarının kesin sayısının hâlâ net olarak belirlenmediğini vurgulamıştır. "*Özgürlüğe Giden Çetin Yol: Açlığın Sonuçlarına Tarihsel Bir Bakış*" başlıklı etkinlik, Kazakistan Cumhuriyeti Parlamentosu Senatosu, Devlet Tarihi Enstitüsü ve Ç. Valihanov Tarih ve Etnoloji Enstitüsü tarafından ortaklaşa düzenlenmiştir. T. Omarkebov, kıtlıkla ilgili arşiv materyallerinin hâlâ tam anlamıyla incelenmediğini, bu konunun tarihsel literatürde yeterince yer bulmadığını dile getirmiştir. Ona göre, Kazakistan'daki kıtlık sürecinin anlaşılması, öncelikle 1921-1922 yıllarındaki açlıktan başlamalıdır. Bu dönemin, Sovyet totaliter sisteminin henüz tam anlamıyla kurumsallaşmadığı bir zaman dilimine denk geldiğini belirten T. Omarkebov, yine de dönemin yönetiminin ölü sayısını belirleme yönünde hiçbir ciddi çaba göstermediğini ifade etmiştir. Açlık gerçeği çarpıtılmış, kaynaklar gizlenmiş ve en önemlisi, bu felaketin sorumlusu olarak Bolşevik yönetimin oynadığı rol tarihsel literatürde görmezden gelinmiştir. Nüfusun yaklaşık bir milyon kişi azaldığı bu dönemde, kayıpların sayısı hâlâ net değildir. Ancak yapılan demografik hesaplamalar, 1921-1922 yıllarındaki kıtlıkta hayatını kaybeden Kazakların sayısının 700 binin üzerinde olduğunu ortaya koymaktadır. T. Omarkebov ayrıca, Sovyet yönetiminin bu açlık felaketinin geleneksel hayvancılıkla uğraşan Kazak halkı üzerindeki yıkıcı etkisinden özellikle kaçındığını ve bu gerçeği bilinçli olarak örtbas ettiğini söylemiştir. Bu bağlamda, T. Omarkebov'un açıklamaları, Kazakistan tarihinin travmatik ancak az çalışılmış bir dönemine dair akademik ve toplumsal bir yüzleşmenin gerekliliğine işaret etmektedir (Burkit, 2021).

T. Omarbekov'a göre, 1921-1922 ve 1930-1933 yıllarında yaşanan bu kıtlıklar, sadece iklim koşullarının veya yerel yöneticilerin hatalarının değil, doğrudan Bolşeviklerin merkeziyetçi ve ideolojik politikalarının sonucudur. Vladimir Lenin döneminde temelleri atılan ve Josef Stalin ile Filip Goloşekin'in uygulamada daha da sertleştirdiği bu politikalar, geleneksel Kazak göçebe hayat tarzını hedef almış, hayvancılığa dayalı ekonomik yapı zorla tasfiye edilmiştir. Kollektivizasyon adı altında gerçekleştirilen hayvanların zorla toplatılması, mülklere el konulması ve halkın yerinden edilmesi gibi uygulamalar sonucunda, milyonlarca Kazak ya açlıktan ölmüş ya da ülkeden göç etmek zorunda kalmıştır. T. Omarbekov, bu dönemde yaşanan kitlesel ölümleri "*soykırım*" olarak nitelendirir ve bunun bilinçli bir asimilasyon sürecinin parçası olduğunu savunur. Açlıktan kurtulmak için Çin,

Moğolistan, Kırgızistan, Karakalpakistan gibi bölgelere kaçanların sayısının yüz binleri bulunduğunu, bu sürecin Kazak halkının tarihsel belleğinde derin izler bıraktığını vurgular (Omarbekov, 1992, ss. 38-43).

T. Omarbekov'un Abai.kz portalında aktardığı arşiv belgelerine ve raporlara göre, 1933 yılı itibarıyla kırsal Kazak nüfusu yaklaşık 3,5 milyon kişi azalmış, bu da demografik yapının çökmesiyle birlikte kültürel ve toplumsal bir felaketi beraberinde getirmiştir. Örneğin, Turar Riskulov'un Josef Stalin'e yazdığı mektupta, sadece bir yıl içinde 90 binden fazla Kazak ailesinin göç ettiği belirtilmiştir. Bu belgeler, kıtlığın boyutunun sadece sayılarla değil, aynı zamanda insanlık dışı olaylarla da ölçüldüğünü göstermektedir. Bazı bölgelerde insan eti yeme vakalarının rapor edilmesi, sokaklarda cesetlerin çürümeye terk edilmesi gibi trajik olaylar da kayıt altına alınmıştır. Korday bölgesinden aktarılan tanıklıklarda, yüzlerce insanın açlıktan öldüğü, bazılarının ise hayatta kalabilmek için insan eti yediği ifade edilmektedir (Omarbekov, 2011). T. Omarbekov, bu olayların sadece tarihsel olarak değil, aynı zamanda etik ve insani açıdan da değerlendirilmesi gerektiğini söyler. Ona göre, Kazakistan halkının yaşadığı bu büyük felaket, modern tarih yazımında açıkça ortaya konmalı, genç kuşakların hafızasında canlı tutulmalı ve siyasi sorumluluk bağlamında ele alınmalıdır.

Talas Omarbekov'un Türkiye'de düzenlenen uluslararası konferanslara katıldığı dönemlerde, Kazak halkının tarihi hakkında konuşmayı çok sevdiğine sıkça tanık olurduk. Bu seyahatlerden birinde, Ankara-İstanbul-Almatı güzergâhında yapılan bir transfer sırasında İstanbul Havalimanı'nda altı saat kadar beklemek zorunda kaldık. Bu yolculukta Almatı Ziraat Üniversitesi Kazakistan Tarihi bölümü öğretim üyesi Doç.Dr. Amina Akhantayeva ile Doç.Dr. Mirzahan Egamberdiyev vardı. O süre zarfında, T. Omarbekov oldukça dikkat çekici bir hatırasını paylaştı. Anlattığına göre, 2004-2005 yıllarında dönemin Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kazakistan'daki kıtlık dönemine dair tarihsel araştırmalara büyük bir ilgi göstermiş ve bu konunun derinlemesine incelenmesi için devlet bütçesinden önemli bir kaynak ayrılmıştı. Bu destekle birlikte, Talas Omarbekov ve Prof.Dr. Mambet Koygeldiyev, Moskova ve St. Petersburg arşivlerinde araştırmalar yürütmüşlerdi. Moskova arşivlerinde inceledikleri belgelerde, kıtlık dönemindeki Kazak nüfus kayıplarının resmi olarak açıklanan sayılardan iki kat daha fazla olduğunu tespit etmişler ve bu veriler karşısında derin bir şaşkınlık yaşamışlardı. T. Omarbekov'un anlattığına göre, bu belgeleri ayrıntılı bir rapor hâlinde Nursultan Nazarbayev'e sunduklarında, Nazarbayev de aynı şekilde şoke olmuştu. Ancak kısa bir süre sonra, bu arşiv belgelerinin bilimsel dolaşıma sokulması yönünde herhangi bir adım atılmaması talimatı verilmişti. T. Omarbekov bu durumu anlatırken, bunun bir devlet politikası olduğunu ve muhtemelen Rusya Federasyonu'ndan gelebilecek siyasi baskılarla ilgili bir kaygı taşıdığını ifade etti. O sırada Nursultan Nazarbayev'in gözlerinde belirgin bir çekingenlik ve temkinlilik gördüğünü de vurguladı. Sonuç olarak, söz konusu arşiv belgeleri Talas Omarbekov ve Mambet Koygeldiyev'in elinden alınmış, kendileri de bu belgeleri tam olarak yayımlamaktan çekinmişlerdi.

T.Omarbekov'un katkıları bununla sınırlı kalmadı. O, aynı zamanda Sovyet döneminde "*halk düşmanı*" ilan edilen Kazak beylerinin de tarihî olarak itibarını geri kazandırmaya çalıştı. Bu amaçla, "*Ana Tili*" gazetesinde belgelerle desteklenen yazılar kaleme aldı (Omarbekov, 1993, ss. 62-68). Bu yazılarda, Kazak beylerinin nasıl haksız yere suçlandığını ve el koyulan mülklerinin halkın gözünde nasıl yanlış tanıtıldığını açıkladı. T. Omarbekov'un bu çabaları hem tarihî gerçekleri açığa çıkarmak hem de Kazak halkının belleğini yenilemek açısından çok önemliydi. Onun çalışmaları sayesinde Kazakistan'da bağımsız tarih yazımının temelleri atıldı ve halkın geçmişe bakışı köklü biçimde değişmeye başladı.

T. Omarbekov, Kazak tarihçiliğinde yeni milli tarih yaklaşımını geliştirerek 1928 yılında mallarına el konulan Kazak beylerini bilimsel olarak aklamaya yönelik ilk girişimlerde bulunan araştırmacılarından biri olmuştur. Onun çalışmaları, zorla yerleşik hayata geçirme ve varlıklı kesimi tasfiye etme politikalarının Kazak toplumu üzerindeki yıkıcı etkilerini ilk kez kapsamlı ve belgeli şekilde ortaya koymuştur. Böylece Kazakistan'ın XX. yüzyılın 1920-1930'lu yıllarındaki sosyo-politik süreçlerine adil ve bilimsel bir değerlendirme yapılmasının temeli atılmıştır. Bağımsızlıktan sonra T. Omarbekov, Kazak beylerinin mallarının haksız yere alınmasıyla ilgili Devlet Komisyonu'nun aktif üyesi olmuş, aynı zamanda Devlet Güvenlik Komitesi arşivlerini inceleme izni alan ilk tarihçilerden biri olmuştur. Komisyonun elde ettiği bulgular "*Egemen Kazakhstan*" gibi gazetelerde yayımlanmış

ve bu yayınlar, 1929-1931 yıllarındaki milli mücadele, halkın kitlesel göçü ve kıtlık gibi konulara dair önemli tespitleri kamuoyuyla paylaşmıştır. Bağımsızlık ruhu, halkın tarih bilincini uyandırmış, Kazakistan tarihine yönelik büyük bir ilgi doğurmuştur. Bu bağlamda basın da tarihsel konulara geniş yer vermiş, çok sayıda makale ve röportaj yayımlanmıştır. T. Omarbekov'un görüşleri ve yazıları, özellikle “*Ana Tili*”, “*Jas Alaş*”, “*Egemen Kazakhstan*”, “*Kazak Edebiyatı*” ve “*Aқиқат*” gibi dergilerde düzenli olarak yer almış, onun tarihsel olaylara dair özgün bakış açısı, akademik camiada önemli yankı uyandırmıştır (Omarbekov, 1994, ss. 1-9).

3. Tarihsel Gerçekliğin Savunucusu Olarak Talas Omarbekov'un Akademik Katkısı

T. Omarbekov'un uzun yıllara yayılan sistematik çalışmaları, 1994 yılında akademik kariyerinde önemli bir dönüm noktasına ulaştı. O yıl, Prof.Dr. Kenes Nurpeisov'un danışmanlığında “*Kazak Köylülerinin Mülksüzleştirilmesi ve Zorla Kolektifleştirilmesi (Kolhozlaştırma)*” başlıklı doktora tezini başarıyla savundu⁵. Bu tez, Sovyet rejiminin 1920'li ve 1930'lu yıllarda Kazak halkına uyguladığı baskıcı politikaların tarihsel gerçekliğini bilimsel bir çerçevede açığa çıkaran ilk kapsamlı çalışmalardan biri oldu. Tez savunması sırasında Kazakistan'ın önde gelen akademisyenleri, yazarları ve gazetecileri yoğun ilgi gösterdi. Kazakistan Milli Bilimler Akademisi Bilim Kurulu, oybirliğiyle T. Omarbekov'a tarih ilimleri doktoru unvanını verdi. Bu gelişme, bağımsızlık sonrasında uzun yıllar tabu olarak kalan konuların artık açıkça tartışılabilirdiği yeni bir dönemin başladığını gösteriyordu. Ancak buna rağmen, eski Sovyet görüşlerini terk etmeyen bazı araştırmacıların varlığı, bu alanın hâlâ kolayca çalışılmadığını ve akademik mücadelelerin devam ettiğini ortaya koyuyordu. Bu nedenle, T. Omarbekov'un doktora savunmasında yaşanan fikir çatışmalarını belgelere dayalı olarak yayımlaması, konunun tartışılabilir niteliğine ışık tutmuştur (Omarbekov, 2005, ss. 3-13).

Bağımsız Kazakistan'ın ilk yıllarında medya organlarında tarih konularına gösterilen ilgiyle paralel şekilde, T. Omarbekov da bu süreçte büyük bir akademik ve toplumsal sorumluluk üstlendi. “*Aқиқат*” dergisinin bölüm sorumluluğunu yürüttü, yeni kurulan “*Kazak Tarihi*” dergisinin hem çalışanı hem yayın kurulu üyesi oldu ve “*Kazak Edebiyatı*” gazetesinde tarih yazımına dair danışmanlık yaptı. Bu görevlerini üniversitelerdeki akademik faaliyetleriyle birlikte sürdürdü. Halk arasında tarihe yönelik ilginin arttığı kıtlık ve baskı kurbanlarını anma yıllarında yayımladığı yazılarla geniş kitlelerin dikkatini çekti. Bu etkin çalışmaları dolayısıyla T. Omarbekov, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından iki kez “*Şeref Belgesi*” ile ödüllendirildi. Artık o, bu alandaki çalışmalarıyla sadece akademik çevrelerde değil, toplumun farklı kesimlerinde de tanınan bir tarihçi olarak kabul görmekteydi. 1997 yılında ise sosyal bilimler alanında yaptığı katkılardan ötürü Kazakistan Sosyal Bilimler Akademisi tarafından oybirliğiyle akademik üye (Ord.Prof.Dr.) olarak seçildi. Böylece T. Omarbekov, Kazak halkının tarihsel hafızasını yeniden kurma sürecinde öncü bir isim haline geldi.

2019 yılında tarihçi T. Omarbekov, Kazakistan'ın önde gelen gazetelerinden biri olan *Egemen Qazaqstan*'a verdiği kapsamlı röportajda, Kazak halkının 20. yüzyılda maruz kaldığı büyük felaketlere dikkat çekerek, “*Jer betinde qazaq sıyaqtı qasiret körgen halyq joq*” (Yeryüzünde Kazaklar kadar acı çekmiş bir halk yoktur) sözlerini vurguladı (Omarbekov, 2019). Bu röportajdan anlaşıldığına göre, T. Omarbekov günümüzde hâlâ Kazakistan'daki gizli polis arşivlerine erişim sağlamış sayılı bilim insanlarından biridir. Açıklamasına göre, araştırmalarına ilk olarak günümüzde Cumhurbaşkanlığı Arşivi olarak bilinen, eski Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Arşivi'nden başlamış, ardından Ulusal Güvenlik Komitesi, İçişleri Bakanlığı, Tarım Bakanlığı gibi çeşitli kurumsal arşivlerde çalışmıştır. Yedi farklı bölgenin arşivlerinde yürüttüğü araştırmalar sırasında, özellikle açlık yıllarında yaşanan kitlesel göçlerle ilgili belgeler karşısında dehşete düştüğünü ifade etmiştir. Bölge bölge, ilçelere göre düzenlenmiş bu belgelerde Kazakların başka yerlere kaçışı, uğradıkları kötü muamele ve göç sırasında yaşanan trajediler ayrıntılarıyla yer almaktaydı.

⁵ Sovyetler Birliği döneminde ve bağımsızlık sonrasında 2010 yılına kadar Kazakistan'da ilmi dereceler ve akademik unvanlar iki aşamalı bir sistemle veriliyordu. Birinci aşama, “İlim Adayı” (Kandidat Nauk) unvanının alınmasıydı; bu derece, uluslararası sistemde doktora (PhD doktora) seviyesine karşılık gelmektedir. İkinci aşama ise, daha kapsamlı ve derinlemesine bilimsel araştırmalara dayanan “İlim Doktoru” (Doktor Nauk) unvanının kazanılmasıydı; bu derece ise profesörlük düzeyine denk sayılmaktaydı.

T. Omarbekov, resmi tarih ile arşiv belgelerinde yer alan gerçek tarih arasında büyük bir uçurum olduğunu dile getirmiştir. Açlık döneminde insanların hayatta kalmak için yılan, kaplumbağaya kadar her türlü hayvanı yemek zorunda kaldıkları; cesetlerin gömülemeden kaldığına dair bilgiler, daha önce sadece sözlü tarihte rastlanan unsurlardı. Ancak arşiv belgelerinde mühürlü, imzalı, resmi kayıtlar hâlinde bu bilgileri gördüğünde büyük bir şok yaşadığını söylemiştir. Ona göre, bu denli büyük bir felaketi neden gizlediklerini anlamak mümkün değildi. Hâlen hayatta olan tanıkların bile bu belgeleri gizli tutması, yaşanan acıların büyüklüğünü ve üzerlerindeki baskının ağırlığını göstermekteydi. T. Omarbekov bu etkiden hâlâ kurtulamadığını ifade etmiş ve *“Komünizmin ahlaki ilkesi ‘İnsan insana dosttur’ der, fakat arşiv belgelerine bakıldığında insan insana düşman olmuştur”* şeklinde sarsıcı bir değerlendirmede bulunmuştur (Omarbekov, 2011, ss. 7-11).

Tarihî belgeler temel alındığında sadece 15 Aralık 1929 tarihinde tahıl toplama kampanyası çerçevesinde 30.800 kişinin baskıya maruz kaldığı, 1928-1929 arasında 125 kişinin idam edildiği, 1930-33 açlığında Kazakistan nüfusunun 3.397.500 kişi azaldığı, bunun yaklaşık 2 milyonunun açlıktan öldüğü ve 1 milyonunun ülke dışına göç ettiği bilgileri paylaşılmıştır. T. Omarbekov bu verilerin soykırım tanımına tamamen uyduğunu savunmuş ve *“Bu soykırım değilse nedir?”* sorusunu yöneltmiştir. 1992 yılında Kazakistan Yüksek Konseyi, Kazak halkının %49’unun bu felaket sırasında yok olduğunu resmi olarak ilan etmiştir. Bu süreçte 1989’da *“Goloşçyokin Soykırımı”* başlıklı yazısı ile bu konuyu kamuoyuna taşımış; ancak dönemin ideolojik koşulları ve tarihçilerin farklı yorumları nedeniyle toplumda büyük tartışmalara yol açmıştır. Kimi tarihçiler bu felaketi *“etnosid”* (bir etnik grubun yok edilmesi) olarak tanımlasa da, T. Omarbekov *“soykırım”* teriminin daha kapsayıcı olduğunda ısrarcıdır. Ukrayna örneğini veren tarihçi, oradaki açlık (Holodomor) gibi Kazakistan’daki felaketin de kasıtlı bir devlet politikası sonucu gerçekleştiğini ifade etmiştir (Omarbekov, 2011, ss. 31-44).

T. Omarbekov, Kazak halkının uğradığı bu büyük yıkımın uluslararası düzeyde *“soykırım”* olarak tanınabilmesi için Birleşmiş Milletler’in 1948’te kabul ettiği soykırım tanımının gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre, bu tanım yerleşik, kentli toplumlar için geçerli olup yarı-göçebe bir yaşam süren Kazak halkı gibi topluluklara uygulanamamaktadır. Bu nedenle, Kazakistan Parlamentosu’nun BM’ye *“Otoriter rejimlerin geleneksel toplum yapısını ve ekonomisini dikkate almadan zorla gerçekleştirdiği dönüşümlerin, halkın büyük oranda yok olmasına yol açması hâlinde bu da soykırım olarak değerlendirilmelidir”* şeklinde ek açıklamalar talep etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Çin’e göç eden Kazaklar hakkındaki farklı tahminlere de değinen T. Omarbekov, resmi Çin ve Kazak arşiv verilerine dayanarak bu sayının 87 bin ile 100 bin arasında olduğunu; büyük kayıpların çoğunlukla ülke içinde yaşandığını dile getirmiştir. Böylece, bu büyük trajedinin ulusal ve uluslararası bellekten silinmemesi gerektiğini bilimsel sorumlulukla savunmaktadır.

1920-30’lu yıllarda Kazakistan’ın milli tarihine yönelik yapılan araştırmalarda T. Omarbekov’un yaklaşımları, dönemin totaliter Sovyet yapısı içerisinde tarih yazımının nasıl şekillendiğini anlamamıza yardımcı olur. T. Omarbekov, bu dönemi değerlendirirken sadece arşiv belgelerine değil, aynı zamanda kolektif hafıza ve tarihsel bağlamlara da dayanmaktadır. Onun görüşlerine göre, 1931 yılı Aralık ayında Kazakistan’daki halk ayaklanmaları hakkında Fillip Goloşçokin’in Josef Stalin’e yazdığı mektupta belirtildiği gibi, toplamda 15 büyük ayaklanma yaşanmış ve yaklaşık 34 bin kişi suçlanmış, binden fazla kişi ise bu ayaklanmalar sırasında hayatını yitirmiştir. Sovyet sisteminin yüzeyde eşitlik, kardeşlik, halkların birliği gibi idealist söylemlerle kendini meşrulaştırmaya çalışmasına rağmen, T. Omarbekov bu dönemi *“farklı düşünenlerin sistemli şekilde ortadan kaldırıldığı”* bir siyasi temizlik süreci olarak yorumlamaktadır. Parti içindeki Troçkist⁶, Zinovyevci⁷ ve Buharinci⁸ gibi farklı görüşlere sahip fraksiyonlar nasıl bastırıldıysa, yerel

⁶ Troçkizm, Marksizm-Leninizm’e ve uluslararası komünist harekete karşıt olan, küçük burjuva kökenli ideolojik ve siyasi bir akımdır. Bu akım, özünde oportünist bir niteliğe sahip olmasına rağmen, kendisini solcu ve radikal söylemlerle gizlemeye çalışmıştır. 20. yüzyılın başlarında Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi içinde Menşeviklik’in bir türü olarak ortaya çıkmış ve adını bu akımın teorisyeni ve lideri Lev Troçki’den almıştır.

⁷ Zinovyevizm, adını Sovyetler Birliği’nin erken dönem liderlerinden Grigory Zinovyev’den alan, 1920’li yıllarda Komünist Parti içindeki hizip mücadeleleriyle ilişkilendirilen bir siyasi yönelimi ifade eder. Bu kavram, Zinovyev’in parti içi demokrasiye verdiği sınırlı destek, bürokratikleşmeye karşı eleştirileri, uluslararası devrim anlayışına bağlılığı ve Stalin’in merkeziyetçi politikasına muhalefeti ile tanımlanır. Zinovyev, Troçki ve

halk içerisindeki milliyetçi ve gelenekçi düşünceler de aynı şekilde yok edilmeye çalışılmıştır (Omarbekov, 2011, ss. 71-85).

T. Omarbekov'un yaklaşımına göre Kazak aydınlarının Sovyet yönetimine karşı pasif görünmeleri onların ihanetiyle değil, sistemin onları baskı altına almasıyla açıklanmalıdır. Aydınların bir kısmı, örneğin Alaş hareketine katılanlar, daha 1920'li yılların başında çeşitli davalarla sürgüne gönderilmişti. Diğer bir kısmı ise Sovyet sistemine entegre edilmiş, halktan kopartılmış ve bürokratik yapı içerisinde etkisizleştirilmiştir. Halkla bağlarını sürdürmeye çalışanlar ise "milliyetçi", "ırkçı" ya da "pan-Türkçü" suçlamalarıyla hedef alınmıştır. T. Omarbekov'a göre bu dönemin karakteristiği, Sovyet yapısının halktan çok yukarıdan gelen talimatlara itaat eden bir sistem kurmasıdır. Bu nedenle dönemin Kazak aydınlarını doğrudan suçlamak yerine, onların içinde bulundukları yapısal koşulları göz önünde bulundurmak gerekir (Omarbekov, 1997, ss. 9-47).

T. Omarbekov'un araştırma yöntemi, bu dönemi yalnızca kültürel gelişmeler ve altyapı yatırımlarıyla sınırlı bir ilerleme dönemi olarak görmeyi reddeder. Ona göre 1918-1938 yılları arasındaki süreç, Kazak halkı için bir felaket dönemi olarak ele alınmalı ve bu dönem, tarih biliminde yalnızca siyasi gelişmeler değil, aynı zamanda halkın yaşadığı büyük kayıplar ve travmalarla da değerlendirilmelidir. Kazakistan bu süreçte üç kez alfabe değişikliğine zorlanmış, halk kendi tarihsel ve kültürel kimliğinden uzaklaştırılmış ve asimilasyon politikalarının hedefi haline getirilmiştir. T. Omarbekov bu süreci "Bolşevik terörü" olarak nitelendirir ve bu dönemin sıradan bir devrim değil, sistematik bir ulusal yok ediş politikası olduğunu savunur. Ona göre, diğer ülkeler bu tür bir yıkımı yaşamış olsaydı, komünist ideolojilere karşı çok daha erken ve kararlı yasaklamalar getirilirdi (Omarbekov, 1997, ss. 58-61).

T. Omarbekov'un yaklaşımı, özellikle 1930'lardaki zorunlu kolhozlaştırma politikalarının Kazak halkı üzerindeki yıkıcı etkilerine dikkat çeker. Bu politikalardan dolayı Kazakların neredeyse yarısı hayatını kaybetmiş, kıtlık felaketi yaygınlaşmış ve geleneksel yaşam biçimleri bozulmuştur. Ona göre, Kazakistan halkının bu büyük felaketini unutmamak ve genç nesillere aktarmak bir görevdir. Türkiye'yi örnek vererek, orada halkın birliğini sağlayan milli bilinç ve sembollerin Kazakistan'da da yaygınlaştırılması gerektiğini savunur. Kazak halkının yaşadığı bu eşsiz felaket, dünya tarihinde yalnızca Amerika'daki Kızılderililerin başına gelenlerle kıyaslanabilecek ölçüdedir. Bu nedenle T. Omarbekov, milli felaketin anısını yaşatmak için özel bir gün ilan edilmesini ve bugünün "milletin yas günü" olarak tanınmasını önermektedir (Omarbekov, 2019). Böylece tarihsel bilincin güçlenmesi ve halkın yaşadığı ağır kayıpların unutulmaması sağlanacaktır.

4. Talas Omarbekov'un Görüşleri Ekseninde Kazak Tarihinin Ortak Türk Tarihi Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Talas Omarbekov'un tarih yazımı konusundaki teori ve metodolojisi, Kazak tarihinin bağımsızlık sonrası dönemde yeniden değerlendirilmesi açısından önemli bir yaklaşımı temsil eder. Onun düşüncesine göre, Sovyet döneminden miras kalan tarihsel anlayış hâlâ eylemde etkisini sürdürmektedir. Bu anlayış, Batı merkezli bakış açılarının etkisiyle şekillenmiş, Kazak halkının

Kamenev ile birlikte Stalin'e karşı birleşik muhalefet içinde yer almış, ancak bu hizipçilik Parti disiplinine aykırı görülerek tasfiye edilmiştir. Zinovyevizm, ideolojik olarak bağımsız ve sistematik bir doktrin haline gelmemiştir ancak Sovyet siyasi tarihinde alternatif bir Bolşevik çizgi olarak değerlendirilmiş, özellikle 1930'larda Stalin yönetimi tarafından muhalefeti bastırmak amacıyla kullanılan bir suçlama çerçevesine dönüşmüştür.

⁸ Buharinci (Buharinizm), adını Sovyetler Birliği'nin önde gelen Bolşevik liderlerinden Nikolay Buharin'den alan, özellikle 1920'li yılların ikinci yarısında Komünist Parti içinde ortaya çıkan siyasi ve ideolojik eğilimi ifade eder. Buharin, Yeni Ekonomik Politika'nın savunucusu olarak köylülüğün desteklenmesini, piyasa unsurlarının sınırlı şekilde kullanılmasını ve sosyalizmin aşamalı olarak inşa edilmesini savunmuştur. Buharincilik bu bağlamda, zorla kolektivizasyona ve hızlı sanayileşmeye karşı daha ılımlı, evrimsel bir geçiş modelini benimseyen bir çizgi olarak görülür. Ancak 1930'lu yıllarda Stalin'in zorlayıcı politikalarının öne çıkmasıyla birlikte Buharin ve onu destekleyenler "sağ sapma" ile suçlanmış, Buharincilik Parti içi muhalefet olarak damgalanmış ve Buharin 1938'de gerçekleştirilen gösteri mahkemelerinde yargılanarak idam edilmiştir. Buharincilik, Marksizm içinde piyasa mekanizmalarına yer veren pragmatik bir yorum olarak tarihte yerini almıştır.

geçmişine dair birçok meseleyi ya görmezden gelmiş ya da tek yönlü yorumlamıştır. T. Omarbekov, özellikle eski ve orta çağlara ait yazılı kaynakların yetersizliği nedeniyle, geçmişin yorumlanmasında spekülatif ve yüzeysel değerlendirmelerin arttığını belirtir. Bu bağlamda o, tarihsel araştırmaların sadece ideolojik değil, aynı zamanda kaynak temelli bilimsel yöntemlerle yapılması gerektiğini vurgular. Bu yaklaşım, tarihî olayların yorumlanmasında millî bilinç ve eleştirel düşüncenin birlikte yürütülmesini esas alır.

T. Omarbekov'un tarih yazımındaki yaklaşımı, Kazak tarihinin yalnızca millî sınırlar içinde değil, aynı zamanda bütün Türk halklarının ortak tarihsel bağlamı içinde ele alınması gerektiğini vurgular. Özellikle genç yaşta vefat eden büyük oğlu tarihçi Şiñgis Omarbekov ile birlikte kaleme aldığı *“Kazakistan Tarihine ve Tarihyazımına Milli Bakış”* başlıklı kapsamlı çalışmaları, uzun yıllara yayılan özgün bilimsel birikimin ürünüdür (Omarbekov, 2012). 2005 yılı, Talas Omarbekov'un hem manevi yaşamında hem de akademik kariyerinde yeni bir dönüm noktası olmuştur. Aynı yıl içerisinde hac farzasını yerine getirmenin yanı sıra, Kazak halkının etnik yapısına dair özgün araştırmalar yapmayı amaçlayan *“Alaş”* Tarihî Araştırmalar Merkezi'ni, Kazakistan'ın ilk millî parası olan tengeyi hazırlayanlardan biri olan Hayrolla Gabcalilov'un maddi desteği ve teşviğiyle kurmuştur. Bu merkez, kurulduğu ilk günden itibaren arşivlerdeki nadir belgeleri ve elyazmalarını toplayarak, Kazak boy ve aşiretlerinin tarihini konu alan özgün ve monografik çalışmalara odaklanmıştır. Diğer araştırma enstitülerinden farklı olarak yalnızca mevcut metinleri yayımlamakla yetinmemiş, doğrudan bilimsel içerikli çalışmalar üretmiştir. Bu merkezin çabalarıyla Kazak boylarına dair on dokuz ciltlik kapsamlı tarihî yayın dizisi hazırlanmıştır (Omarbekov, 2017). Ayrıca yine Hayrolla Gabcalilov'un destekleriyle *“Alaş”* adlı bilimsel derginin çıkarılması sağlanmış, bu derginin bilimsel içeriğinin oluşturulmasında baş editör olarak Talas Omarbekov'un yoğun emeği olmuştur. Her iki ayda bir yayımlanan bu dergide Talas Omarbekov'un söyleşileri, bilimsel makaleleri ve eleştirel yazıları düzenli olarak yer almakta, böylece çağdaş Kazak tarihçiliğine yön veren önemli bir entelektüel platform işlevi görmektedir.

Talas Omarbekov, aynı zamanda bu merkezin bilimsel yöneticisi olarak, araştırmalarını Kazak halkının kökenlerinden başlayarak, çeşitli tarihi dönemlere kadar genişletmiştir. 2007 yılında *“Yılın En İyi Bilimsel Araştırma Merkezi”* ödülünü kazanan bu merkez, Kazakistan'daki saygın araştırma kurumlarından biri haline gelmiştir. T. Omarbekov'un öğretmenlik yıllarındaki ilk bilimsel denemeleri de dâhil olmak üzere birçok çalışması, kısa süre önce yayımlanan kapsamlı *“Tarihle Yoğrulmuş Kader”* adlı derleme kitapta bir araya getirilmiş ve böylece bugüne dek okuyucuların dikkatinden uzak kalmış birçok yazısı gün yüzüne çıkarılmıştır (Omarbekov, Omarbekov, 2004). Kazakistan'ın *“Kültürel Miras”* fonu, bu özgün yapıya sahip kurumu, klasik akademik enstitülerden farklı kılan, bağımsız araştırma kültürüyle donatılmış bir merkez olarak değerlendirmekte ve kütüphanesinde Petersburg, Moskova, Kazan ve Taşkent gibi şehirlerden getirilen yaklaşık 3000 nadir eserin bulunduğunu göz önünde bulundurarak sürekli desteklenmesini gündeme getirmiştir. Kazak tarihini ve onu oluşturan etnik boyların tarihini çok ciltli eserlerle sistematik biçimde ele alan bu merkezin bilimsel geleceği konusunda hiçbir şüphe bulunmamaktadır.

Talas Omarbekov, tarihçilerin kişisel önyargılardan, kabilecilikten ve duygusal yaklaşımlardan uzak durmaları gerektiğini savunur. Ona göre, Kazak halkının ortak tarihini yazmak isteyen bir araştırmacı, kalbini hem şahsi menfaatten hem de başkalarına yönelik düşmanlıktan arındırmak zorundadır. Belirli bir kabile ya da boyu öne çıkarıp diğerlerini küçümsemek, akademik etikle bağdaşmaz. Bu yüzden, halkın bütünlüğünü ve tarihî kimliğini merkeze alan bir yazım dili tercih edilmelidir. Ayrıca, Talas Omarbekov'a göre bazı yabancı tarihçilerin Kazak etnogeneziine dair öne sürdükleri temelsiz iddialar, özellikle V.V. Bartold gibi isimlerin görüşleri, Kazak tarihini eksik veya hatalı yansıtmıştır. Nitekim Talas Omarbekov, bu tür görüşlerin etkisinde kalmadan, N. Aristov gibi Kazak halkının değerini anlayan tarihçilerin dengeli yaklaşımlarının örnek alınması gerektiğini savunur.

Talas Omarbekov'un metodolojisi, tarihî verilerin değerlendirilmesinde sadece Batılı ya da Rus kaynaklarına bağlı kalınmasının tarihsel gerçeği yansıtmadığını ortaya koyar. Ona göre, geleneksel Kazak anlatıları, Çin yıllıkları ve Orhun Yazıtları gibi özgün ve yerli kaynaklar, Kazak tarihinin inşasında mutlaka dikkate alınmalıdır. Ne yazık ki bazı çağdaş araştırmacılar bu kaynakları ikincil planda tutarak, Sovyet dönemi kalıplarına sadık kalmaya devam etmektedirler. Bu durum,

tarihsel bilginin millî ruhla bağ kurmasını engellemekte ve halkın tarih bilincinin zayıflamasına neden olmaktadır. Talas Omarbekov'a göre, tarihsel bilginin sadece bilimsel değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluk taşıyan bir faaliyet olarak görülmesi gerekir. Gerçek tarih anlayışı, halkın hafızasını canlandırmalı ve milli kimliğini yeniden kurmasına yardımcı olmalıdır. Onun tarih yazımı konusundaki teorisi ve yöntemi, milli kimliğe saygılı, eleştirel düşünen ve çok kaynaklı bir araştırma sistemine dayanır. O, tarihçiliğin bilimsel titizlikle yapılması gerektiğini savunurken, aynı zamanda tarihçinin ahlaki sorumluluğunu da ön plana çıkarır. Onun yaklaşımı, tarihî olayların sadece anlatılması değil, halkın geleceğine yön verecek bilinçli bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koyar. Özellikle Kazak halkının etnogenezine dair çalışmalarda, millî tarih anlatısının yeniden kurgulanması gerektiğini ve bunun da ancak geniş kaynak taraması, eleştirel yöntem ve bilimsel tutarlılık temelinde mümkün olacağını ileri sürer (Omarbekov, 2014, s. 396).

Günümüz Kazak tarih yazımında etnogenez ve tarihî süreklilik konularını yeniden değerlendirme yönündeki çabalar belirgin bir şekilde artmaktadır. Bu bağlamda, Talas Omarbekov'un çalışmaları özel bir yere sahiptir. Talas Omarbekov'un tarih anlayışı, Sovyet döneminde yerleşmiş dogmatik yöntemlerden uzaklaşarak, milli düşünce ve etnik köklere dayalı özgün yaklaşımlar sunmasıyla dikkat çeker. Araştırmacıya göre, Kazak halkının oluşumu tesadüfî değil, bir dizi tarihî dönem ve etno-siyasal birlikteliklerin birbirine bağlı gelişimi sonucunda meydana gelen tarihî bir zorunluluktur. Talas Omarbekov, eski dönemlerde yaşamış Ari kavimleri, Sakalar, Üysinler, Kanglılar gibi Demir Çağı'nda Orta Asya ve Kazak bozkırlarında kurulan devlet oluşumlar; daha sonra sahneye çıkan Göktürkler, Oğuzlar ve Kıpçaklar gibi Orta Çağ devletlerle birlikte tarihî bir bütünlük içinde değerlendirerek bunları Kazak halkının tarihsel öncülleri olarak incelemeyi önerir (Omarbekov, 2015, s. 192).

Bu doğrultuda, Talas Omarbekov tarih araştırmalarının sistematik hâle getirilmesi için başlıca tarihî evreler ile etnik topluluklar arasındaki sürekliliğin açık bir şekilde sınıflandırılmasını gerekli görür. Ona göre bu tarihî süreçler beş ana döneme ayrılabilir: 1) Proto-Türk dönemi (M.Ö. 2. binyıldan M.S. 6. yüzyıla kadar), 2) Türk dönem (6. yüzyılın ortasından 9. yüzyılın ortalarına kadar), 3) Proto-Kazak dönemi (9. yüzyılın ortasından 13. yüzyılın başlarına kadar), 4) Alaş topluluğunun oluşum süreci (13. yüzyıl ortalarından 15. yüzyılın sonlarına kadar) ve 5) Kazak topluluğunun teşekkül dönemi (15. yüzyıl ortalarından 18. yüzyıl başlarına kadar) (Omarbekov, 2013, s. 330).

Talas Omarbekov'un metodolojisi, bu dönemler arasındaki etno-kültürel ilişkileri ortaya koymaya yöneliktir. Kuramsal temeli ise halk oluşum sürecini yalnızca siyasî olaylar üzerinden değil; kültürel, dilsel, dinî ve etnografik faktörler aracılığıyla anlamaya dayanmaktadır. Bu bakış açısı, bağımsız Kazakistan'ın manevi ve bilimsel ihtiyaçlarına uygun olarak, çağdaş tarih biliminin beklentilerine cevap vermektedir. Böylece, Talas Omarbekov'un bilimsel konsepti, Kazak halkının kökenine dair tarihî gerçekliğe dayalı, sistemli ve bütüncül bir bakış açısının gelişmesine zemin hazırlamaktadır.

Demir Çağı'ndaki devlet oluşumlarını ve Kazak halkının etnogenez sürecini açıklarken, sadece tarih değil, birçok bilim dalının birlikte değerlendirilmesi gerektiğini söyleyen tarihçi Talas Omarbekov'un görüşleri günümüzde büyük önem taşımaktadır. Ona göre Kazak etnogenezi, sadece tarih bilimiyle değil; arkeoloji, etnoloji, filoloji, kültür çalışmaları, antropoloji ve özellikle şecere çalışmaları gibi çeşitli bilim alanlarının katkısıyla daha gerçekçi sonuçlara ulaşabilir. Ancak bugüne kadar yapılan araştırmalarda bu bilim dalları çoğunlukla birbirinden ayrı tutulmuş ve tek bir perspektifle bakılmıştır. Özellikle Sovyet dönemi boyunca gelişemeyen genealoji (soyağacı bilimi), Kazak halkının kökeni hakkında çok önemli bilgiler sunmaktadır. Kazakların sözlü geleneğinde yer alan şecere kayıtları bu anlamda güvenilir bir kaynak olarak öne çıkmakta ve atalarını yanlış aktarmamaya özen gösteren Kazak toplumunun hafızasını yansıtmaktadır.

Kazak şecereleleri sadece aile soylarını değil, aynı zamanda tarihî şahsiyetleri ve devlet adamlarını da belirlemede çok değerlidir. Kazak Hanlığı döneminden önce yazıya geçirilmiş olan şecereleler, antik ve Orta Çağ'da yaşamış kişilere dair doğru bilgiler içermektedir. Ancak bu bilgilerin tarihçiler tarafından yazılı kaynaklarla karşılaştırılarak analiz edilmesi gerektiğini vurgulayan Talas Omarbekov, bu yöntemin hâlâ yeterince uygulanmadığını belirtmektedir. Bugünkü tarihçilerin çoğu bu sözlü tarih verilerine yeterince değer vermemekte, oysa ki bu veriler Avrupa-merkezli tarih

anlayışının ötesine geçilmesini sağlayabilir. Mesela, şecere verileri, Çin kaynaklarında geçen bazı Üysün beyleri ya da Turgış Kağanlığı dönemine ait liderlerle uyum göstermektedir. Bu durum, şecere bilgilerinin tarihi gerçeklikle büyük ölçüde örtüştüğünü ortaya koymaktadır.

Bugün elimizde bulunan Kazak şecerelerinin büyük bir bölümü, Kazak Hanlığı'nın erken döneminde, özellikle XVI. yüzyılda yürürlüğe giren "*Kasımhan'ın Kaska Joly*" adıyla bilinen hukukî ve kültürel reform sürecinde yeniden düzenlenmiştir. Bu reform sürecinde şecere verileri sistemli hâle getirilmiş, birçok bilgi yazılı kaynaklarla desteklenmiştir. Talas Omarbekov'a göre, bu şecerelerin Çin yıllıklarıyla karşılaştırılması tarihî şahsiyetlerin kimliklerini belirlemeye yardımcı olabilir. Örneğin, Üysünlerin başında bulunan Eljau Bi (Çin kaynaklarında Yelsao) ve onun soyundan gelen hükümdarların isimleri hem Çin kaynaklarında hem Kazak şecerelerinde benzer şekillerde yer almaktadır. Bu da Kazak halkının tarihî hafızasının çok eski dönemlere uzandığını ve bu hafızanın bilimsel yöntemlerle daha derinlemesine incelenmesi gerektiğini göstermektedir (Omarbekov, 2015, s. 380).

Tarihçi Talas Omarbekov'un yaklaşımına göre Kazak devlet geleneği, yalnızca 1991 yılında elde edilen bağımsızlıkla sınırlı görülmemelidir. Aksine, bu bağımsızlık tarihsel açıdan çok daha eski ve köklü bir sürecin devamıdır. M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren Orta Asya ve Kazak bozkırlarında Üysün, Kanglı, Hun gibi prototürk toplulukları kendi siyasi yapılarını oluşturarak bağımsızlık fikrini hayata geçirmeye başlamışlardır. Bu süreçte Büyük Göktürk Devleti, Batı Türk Kağanlığı, Tırgeş, Karluk ve Karahanlılar gibi çeşitli siyasi yapılar gelişmiş; özellikle Tırgeş Kağanlığı, "Sarı-Üysünler" olarak da anılarak "Alaş" topluluğunu kurma yönünde ilk siyasi teşebbüslerden biri olmuştur. Tırgeşler bünyesinde kurulan "*Beş Türk Tırgeş-Alaş Birliği*" adlı yapının varlığı, Alaş kavramının kökeninin bu döneme dayandığını göstermektedir. IX-XI. yüzyıllarda ise Nayman, Kıpçak, Dulat gibi etnik unsurlar tarih sahnesine çıkarak Kazak halkının etnik temelini oluşturmaya başlamışlardır. Bu gelişmeler, Cengiz Han'ın istilasına rağmen kesintiye uğramamış, çünkü onun devlet yapılanması büyük ölçüde Türk boylarının katkısıyla şekillenmiştir. Altın Orda devleti, ardından Ak Orda gibi siyasi yapılar, Kazak devlet anlayışının evriminde belirleyici olmuş; Ak Orda'dan itibaren Cuci Han'ın büyük oğlu Orda Ecen'in soyundan gelen hanlar vasıtasıyla Kazak Hanlığı'nın temelleri atılmıştır. Bu hanlık, "*Altı Alaş*" topluluğunu tek bir siyasi yapı altında birleştirerek, bugünkü Kazak kimliğinin tarihsel temelini oluşturmuştur. "*Alaş*" kavramı, bu süreçte yalnızca bir birlik ismi değil, aynı zamanda bağımsızlık fikrinin sembolü haline gelmiştir (Omarbekov, Habizhanova, Nogaybayeva, 2016, s. 100).

Talas Omarbekov, "*Kazak*" adının kökenine dair tarih literatüründe 150'den fazla farklı görüşün bulunduğunu belirtir. Bu durum, konunun sadece tarihçilerin değil, edebi ve kültürel aydınların da ilgisini çeken çok yönlü bir mesele olduğunu ortaya koymaktadır. "*Kazak*" adı, tarih boyunca tıpkı "*Alaş*" gibi farklı anlamlarla yorumlanmış; fakat tarihsel belgeler bu adın XV-XVI. yüzyıllarda etnik bir halk olarak Kazakların oluşum sürecinde ortaya çıktığını göstermektedir. Bu dönemden önce söz konusu halk, kendisini "*Üç Alaş*", "*Alaş Mını*" veya "*Altı Alaş*" gibi adlandırmalarla ifade etmekteydi. Özellikle XV. yüzyılda Kerey ve Janibek sultanlarının, merkezi otorite olan Abulhayır Hanlığı'na karşı çıkarak bağımsız bir siyasi yapı kurma yönündeki teşebbüsleri, bu yeni kimliğin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu hareket etrafında toplanan topluluklar, bağımsızlık arzusunu ve merkezi otoriteye başkaldırıyı temsil eden bir anlamla "*Kazak*" olarak adlandırılmıştır. Nitekim bu ad, kendilerini boyunduruk altına alamayan dış siyasi güçler tarafından verilmiştir. Rusya'daki "*kazak*" (kazachestvo) oluşumunda da benzer bir durum söz konusudur; burada da merkezi monarşiye karşı çıkan bağımsız bireyler için bu terim kullanılmıştır. Dolayısıyla "*Kazak*" ismi, sadece etnik bir kimliği değil, tarih boyunca süregelen özgürlük ve bağımsızlık arayışının ifadesi olarak anlam kazanmaktadır. Bugünkü Kazak ulusunun tarihi, bu uzun ve zorlu sürecin bir devamı olarak değerlendirilmelidir (Habizhanova, Omarbekov, Nogaybayeva, 2017, s. 264).

Talas Omarbekov'un görüşüne göre, Türk tarihini uzun yıllar başkaları tarafından yazıldı. Mesela akademik çevrelerde çok saygı gören Rus tarihçi V. Bartold gibi bilim insanlarının kaleme aldığı eserler, hâlâ Türk tarih anlayışımıza yön vermekte. Bunun bir sebebi de, Türk halkların eski çağlardan beri yazılı tarihin olmamasıdır. Bu Türk halkların arasında Kazak halkının tarihi çoğunlukla ağızdan ağıza anlatılan, daha çok sözlü gelenekle şekillenen bir tarih. Bu anlatımlarda kahramanların

olağanüstü güce sahip olması, suya batsalar da boğulmaması, ateşe atılsalar da yanmaması gibi efsanevi öğeler de yer alıyor. Ancak bu anlatıların özünde gerçek tarihî şahsiyetler var. Eğer atalarımız her yıl, her ay yaşadıklarını yazılı hâle getirmiş olsaydı, Kazak tarihimiz de çok daha farklı ve sağlam olurdu. Bu, bizim büyük bir eksikliğimizdir. Örneğin Ruslar, tarih sahnesine Türk halklardan sonra çıkmalarına rağmen, yazılı belge toplamaya erken başlamışlardır. Cengiz Han'ın kurduğu Altın Orda devleti sayesinde güçlenen Rus beyleri, Batu Han'ın önderliğinde birleşmiş ve o tarihten itibaren ortak bir yönetime geçebilmişlerdir. Onların asıl avantajı, geçmişlerini yazıya dökmeleri olmuştur. Bu yüzden, zamanla Kazak tarihini de onların kalemıyla yazıldı. Üstelik bu tarih, çoğu zaman Avrupa merkezli bir bakış açısıyla kaleme alınmış, göçebe halklar bilgisiz ve geri kalmış, yerleşik toplumlar ise kültürlü ve üstün gösterilmiştir. Bu anlayış zamanla yayılmış ve hâlâ etkisini sürdürüyor.

Bir başka önemli konu da, Sovyet döneminde Kazak halkının içinden çıkan, milletine sadık ve millî düşünceyi benimseyen aydınların kaybedilmesidir. Mirjaqıp Dulatov, Alikhan Bökeyhanov, Ahmet Baytursinov gibi halkına bağlı aydınlar bastırıldı, onların yerine ise Moskova'da veya Leningrad'da eğitim almış ama düşünce olarak Ruslaşmış bir yeni aydın kesimi geldi. Bu yeni nesil de çok yetenekliydi elbette, ancak çoğu, tarih konusunda Moskova'da yazılanlara tamamen bağlı kaldı. Bugün bile bu çevre için V. Bartold'un sözleri adeta değişmez bir hakikat gibi kabul ediliyor. Oysa V. Bartold'un çalışmalarında da pek çok hata ve eksiklik var. Bu durum, Kazak halkının tarihine dair bakış açısının dışarıdan şekillendiğini ve milli tarihe kendi gözümüzle bakmayı henüz tam anlamıyla başaramadığımızı gösteriyor. Talas Omarbekov'a göre artık kendi yazılı tarihimizi oluşturmak, kendi bakış açımızla geçmişimizi anlatmak zamanı gelmiştir (Omarbekov, 2011).

Talas Omarbekov'un tarih yazımındaki yaklaşımı, Kazak halkının geçmişini yalnızca yerel sınırlar içinde değil, geniş Avrasya bağlamında ve özellikle Türk halklarının ortak tarihi çerçevesinde değerlendirme ihtiyacına dayanmaktadır. Ona göre Kazak halkının tarihi, Türk halklarının tarihsel evriminden ayrı düşünülemez. Türk toplulukları tarih boyunca Avrasya'nın geniş bozkırlarında yaşamış, göçebe düzen içerisinde farklı coğrafyalara yerleşerek siyasi ve kültürel yapılar oluşturmuştur. Bu hareketlilik yalnızca coğrafi değil, aynı zamanda etnik ve kültürel düzeyde iç içe geçen tarihsel bir örüntü meydana getirmiştir. Bu nedenle Türk halklarının tarihi organik bir bütünlük arz eder.

Fakat Rus tarihçiliğinde bu tarihsel bütünlük uzun bir süre boyunca bilinçli olarak göz ardı edilmiştir. Hem Çarlık Rusyası döneminde hem de Sovyetler Birliği döneminde tarih yazımı, Türk halklarını birbirinden bağımsız ve izole topluluklar şeklinde ele almış, ortak kültürel ve siyasi hafızayı parçalı bir yapıya indirgemıştır. Bu yaklaşım, sömürgeci ideolojinin temel ilkesi olan "tarihi egemen güçler yazar" düşüncesinin sonucudur. Türk halklarının tarihinin farklılaştırılması, onları ortak kimlik ve bilinçten uzaklaştırmayı hedeflemiştir. Bu metodolojik hata, günümüzde bile bazı tarihsel anlatımların temelinde yer almaktadır. Talas Omarbekov, bu nedenle Kazak tarihinin Türk halklarının bütünsel tarihsel çerçevesi içinde yeniden inşa edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Ona göre tarihsel hafızanın restorasyonu, yalnızca bilimsel bir görev değil, aynı zamanda kültürel ve siyasi bir sorumluluktur (Omarbekov, Habizhanova, 2015, ss. 6-10).

Yirminci yüzyılın başlarında Türk halkları arasında ortaya çıkan birleşme fikri, spontane gelişen bir ideolojik hareketten ziyade derin tarihsel bağların ve ortak kültürel kimliğin doğal bir tezahürü olarak değerlendirilmelidir. Ceditçilik ve Türkçülük hareketleri bu zeminde doğmuştur. Bu hareketler, Rusya'nın uyguladığı kültürel asimilasyon politikalarına karşı entelektüel düzeyde bir karşı duruş niteliği taşımıştır. Ceditçiler eğitim yoluyla modernleşmeyi hedeflemiş, Türkçüler ise tarihsel ve kültürel bütünlüğü yeniden kurmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda Ceditçilik ve Türkçülük, Pan-Slavizm veya Pan-Germenizm gibi yayılmacı ve hegemonik ideolojilerle kıyaslanamaz. Çünkü bu iki düşünsel yönelim, sömürgeci baskıya karşı kültürel ve zihinsel direniş hareketi olarak doğmuştur. Bu nedenle, Türk halklarının modern tarih yazımında bu iki entelektüel akımın taşıdığı tarihsel rol, yalnızca ideolojik bir kategoriyle değil, aynı zamanda anti-sömürgeci mücadele bağlamında incelenmelidir.

Sonuç

Tarih biliminin ideolojik kısıtlamalardan arındırılması ve tarihsel gerçekliğe ulaşılması süreci, özellikle post-totaliter toplumlarda ciddi zorluklar içermektedir. Bu bağlamda Kazakistan gibi uzun

yıllar Sovyetler Birliğinin resmî ideolojik çizgisi doğrultusunda tarih yazımı yapılan ülkelerde, akademik tarihçiliğin gelişim süreci hem bireysel hem kurumsal mücadelelerle şekillenmiştir. Bu sürecin öncülerinden biri olan Prof.Dr. Talas Omarbekov, bağımsız Kazakistan'da tarih biliminin yeniden yapılandırılmasına öncülük eden önemli bir figür olarak öne çıkmaktadır. Onun hayatı ve akademik kariyeri, yalnızca bir bilim insanının yükselişi değil, aynı zamanda Kazak halkının tarihsel hafızasının yeniden inşası sürecine yapılan katkının somut bir örneğidir. Bu sonuca ulaşırken, çalışmada ele alınan dört temel alt başlık aracılığıyla Talas Omarbekov'un akademik mirası çok yönlü olarak analiz edilmiştir.

Talas Omarbekov'un hayatı ve akademik kariyerinin temel aşamaları, Sovyet sonrası tarihçiliğin yönünü tayin eden önemli bir çerçeve sunmaktadır. Onun akademik yolculuğu, sadece bir üniversite hocası olarak bilgi üretmekle sınırlı kalmamış, aynı zamanda genç araştırmacılara rehberlik eden, kurumları şekillendiren ve milli tarih yazımına yön veren bir süreç olarak gelişmiştir. Üniversite yıllarında tarihsel kimliğin inşasına dair duyarlılığı, daha sonra yazdığı eserlerde bilimsel yöntemle buluşmuş, bu yaklaşım sayesinde farklı tarihî dönemlerin nesnel analizine imkân tanınmıştır. Talas Omarbekov, Kazak halkının tarihi boyunca yaşamış olduğu büyük dönüşümleri, yalnızca siyasî olaylar üzerinden değil; kültürel, sosyal ve zihinsel dönüşüm süreçleri üzerinden de açıklamaya çalışmış, böylece tarih bilimine çok boyutlu bir katkı sunmuştur.

Totaliter dönemde tarih yazımı, belirli ideolojik kodlar çerçevesinde şekillendirilmiş ve halkların tarihî gerçekliğine ciddi müdahalelerde bulunulmuştur. Bu bağlamda Sovyetler Birliğinin milli tarih politikaları, Kazak halkının tarihini sınırlı ve çoğu zaman çarpıtılmış bir şekilde ele almıştır. Kazak direniş hareketleri, sömürgecilik karşıtı mücadeleler ve dinî-kültürel miras gibi konular, ya görmezden gelinmiş ya da farklı şekillerde yorumlanmıştır. Talas Omarbekov'un tarihçiliği ise bu tek boyutlu yaklaşıma karşı geliştirilen bilimsel bir duruşu temsil eder. Özellikle Sovyet döneminde bastırılan tarihî olayların belgeler aracılığıyla yeniden gündeme getirilmesi, onun akademik cesaretinin ve ilkeli yaklaşımının bir göstergesidir. Baskılara rağmen tarihî gerçeklikten sapmadan bilimsel üretimini sürdüren Talas Omarbekov, totaliter dönemin tarih yazımı anlayışına karşı durabilen nadir akademisyenlerden biri olarak öne çıkmaktadır.

Tarihsel gerçekliğin savunucusu olarak Talas Omarbekov'un akademik katkıları, Kazak tarihçiliğinde paradigmatic bir değişimin işaretlerini taşır. Onun çalışmaları, millî tarihin yalnızca kahramanlık anlatılarıyla değil, aynı zamanda sosyo-politik bağlamda analiz edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Başta 1916 Kazak halkının milli ayaklanması olmak üzere, Sovyet baskı dönemlerinde yaşanan kitlesel sürgünler, kıtlık felaketleri ve kültürel yıkım süreçleri, onun titiz araştırmaları sayesinde akademik literatüre kazandırılmıştır. Bununla birlikte, Talas Omarbekov'un tarihçiliği sadece geçmişe dair olayları tespit etmekle sınırlı kalmamış, aynı zamanda tarihsel hafızanın günümüz Kazak kimliğinin oluşumundaki rolünü de ortaya koymuştur. Bu yönüyle, onun akademik katkısı arşiv belgelerine dayanmakla kalmamış, aynı zamanda halkın tarihî bilincini uyandırmaya yönelik bir entelektüel çaba olarak da değerlendirilebilir.

Talas Omarbekov'un görüşleri ekseninde Kazak tarihinin ortak Türk tarihi çerçevesinde değerlendirilmesi, onun tarihçilik anlayışının en önemli boyutlarından birini oluşturur. Ona göre Kazak halkının tarihi, diğer Türk halklarının tarihiyle iç içe geçmiş bir yapı arz eder. Göçebe yaşam tarzı, siyasî birliklerin oluşumu ve dağılması, kültürel etkileşimler ve ortak efsanevi hafıza, tüm Türk halklarını birbirine bağlayan temel unsurlardır. Ancak Rusya İmparatorluğu ve Sovyetler Birliği dönemlerinde uygulanan tarih politikaları, bu bütünlüğü parçalamaya yönelikti. Türk halklarının birbirinden kopuk, izole ve farklı uygarlıkların uzantısı gibi gösterilmesi, bu politikaların temelini oluşturmuştur. Bu yaklaşım, Talas Omarbekov tarafından tarihsel ve metodolojik bir hata olarak değerlendirilmiştir. Ona göre, tarihin sömürgeci merkezler tarafından yazılması ve yerli halkların tarihî bağamlarından koparılması, yalnızca tarih bilimine değil, aynı zamanda halkların ortak kimlik bilincine de zarar vermektedir.

Bu noktada, XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başlarında ortaya çıkan Türkçülük ve Cedidcilik hareketlerinin tarihî anlamı yeniden gündeme gelmektedir. Talas Omarbekov, bu hareketlerin, Türk halklarının tarihî birliği ve kültürel dayanışması temelinde şekillendiğini belirtmiş, bu fikirlerin herhangi bir saldırganlığa değil; asimilasyona karşı entelektüel direnişe dayandığını

savunmuştur. Türkçülük ve Ceditcilik, pan-Slavizm ya da pan-Germenizm gibi yayılmacı ideolojilerin aksine, halkların kendi öz kültürlerine dönüş hareketi olarak doğmuş, özellikle eğitim, dil ve tarih bilinci üzerinden inşa edilmiştir. Bu yönüyle Ceditcilik ve Türkçülük, Kazak tarih yazımında hâlen araştırılması gereken entelektüel damarlar olarak önemini korumaktadır. Talas Omarbekov'un bu konulardaki değerlendirmeleri, yalnızca tarihçiliğe değil, aynı zamanda çağdaş Kazak aydınlarının fikişsel yönelimlerine de ışık tutmaktadır.

Sonuç olarak, Prof.Dr. Talas Omarbekov'un akademik mirası, tarih biliminin ideolojik kalıplardan arındırılması yönünde atılan önemli bir adımı temsil etmektedir. Onun bilimsel üretimi, Kazakistan'da millî tarih bilincinin kurumsallaşması sürecine doğrudan katkı sağlamış, aynı zamanda tarih biliminin metodolojik derinliğine önemli açılımlar getirmiştir. Totaliter ideolojilerin tarih üzerindeki baskılarına rağmen, arşiv belgeleri, sözlü tarih çalışmaları ve halk hafızasını birleştiren bütüncül yaklaşımı sayesinde, Talas Omarbekov hem yerel hem uluslararası düzeyde saygın bir akademik figür hâline gelmiştir. Kazak tarihinin Türk dünyasının ortak mirası içerisinde değerlendirilmesi yönündeki ısrarlı tavrı, gelecek nesil araştırmacılar için güçlü bir metodolojik temel sunmaktadır. Onun akademik mücadelesi, sadece geçmişin doğru anlaşılması için değil, aynı zamanda Kazakistan'ın entelektüel bağımsızlığının inşasında da temel taşlardan biri olmuştur.

2021 yılında Talas Omarbekov'un vefatıyla birlikte Türk dünyası, önemli bir tarihçiyi kaybetti. Ancak onun ardında bıraktığı zengin ilmî miras hâlâ yaşamaya devam etmektedir. Talas Omarbekov, özellikle Kazak tarihine ve genel anlamda Türk halklarının ortak geçmişine dair birçok temel meseleyi derinlemesine ele almış bir ilim insanıydı. Erken Orta Çağ Türk devletlerinin tarihî gelişimi, devlet yapıları ve kültürel süreklilikleri gibi konulara yönelik araştırmaları, alanında önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Talas Omarbekov'un kaleme aldığı yedi monografi ve kitap, Kazakistan tarih yazımında özgün bakış açısı sunarken, bu eserler yalnızca akademik çevreler için değil, geniş okur kitlesi için de yol gösterici olmuştur. Ayrıca, 200'ü aşkın bilimsel makalesiyle tarih ilmine kalıcı katkılar sağlamış; Türk halklarının tarihinin bütüncül şekilde değerlendirilmesi gerektiğini her zaman savunmuştur. Gerçeklere dayalı, ideolojik etkilerden uzak, bağımsız bir tarih anlayışı geliştirmek onun temel akademik hedeflerinden biri olmuştur. Bu yönüyle Talas Omarbekov'un bıraktığı ilmî miras, Kazakistan için değil, bütün Türk dünyası için büyük bir değerdir.

Kaynakça

- Burkit, N. (2021). *Talas Omarbekov: Toçnoye koliçstvo jertv goloda eşço ne ustanovleno*. <https://e-history.kz/ru/news/show/32423>
- Habizhanova, G. B., Omarbekov, T., & Nogaybayeva, M. S. (2017). *Türkî-Slav dünyası: etno-tarihî ve sosyokültürel diyalogun bir modeli olarak: toplu monografi*. Almatı: “Kazak universiteti”.
- Mahat, D. (2018). *Tarih ғылымның тарланı*. <https://e-history.kz/kz/news/show/673>
- Omarbekov, T. (1990). *Golosçekin genosidi*. Qazaq ädebieti, 20 Temmuz.
- Omarbekov, T. (1990). *Ğasırduñ bastı oqıǵası*. Qazaqstan äielderi, (11).
- Omarbekov, T. (1991). *Talaipayǵa tüsken tarih*. Egemen Qazaqstan, 27 Qırkúyek.
- Omarbekov, T. (1991). *Halıq qaharı. 1. Sozaq köterilisi*. Juldız, (9), 115–137.
- Omarbekov, T. (1992). *Qıtaydaǵı qazaq bosqındarı*. Aqıqat, (9), 38–43.
- Omarbekov, T. (1993). *Menşik iekeri qalay joyıldı? Auqatty şarualarǵa kelgen apat*. Aqıqat, (9), 62–68.
- Omarbekov, T. (1994). *Zobalañ: Küştep ujımdastırǵa qarsılıq. 1929-1931 jıldarı bolǵan halıq narazılıǵı*. Almatı: Sanat.
- Omarbekov, T. (1994). *Ob arhivnih istočnikah 20–30-h godov. Rasşirenıe istočnikovedsçeskoj bazy istoričeskih nauk na osnove liberalizatsii dopuska k dokumentam bivşih arhivov Kompartii Kazahstana*. Almatı: Materialy respublikanskogo seminara, 1-9.
- Omarbekov, T. (2005). *Qazaq tarihi: ol qalay jazıluı kerek?* Döñgelek üstölden bas qosuwı. Alaş, (2), 3-13.
- Omarbekov, T. (2008). *Biobibliografiyalıq körsetkiş*. Kurastırǵan: B. Q. Rahimbekova, E. D. Teleuova, Z. Maydanalı, Z. S. Maxambetova; jauaptı redaktor: N. O. Omashev; redaktorlar: J.K.-Taymaǵambetov, D. T. Nurǵalieva. Almatı: Qazaq Universiteti.
- Omarbekov, T. (2011). *Aşarşılıq aqıqatı*. <https://abai.kz/post/7311>
- Omarbekov, T. (2011). *Golodomor v Kazahstane: prichiny, masştaby i itogi (1930-1933 gg.)*: Hrestomatiya. Almatı: Qazaq Universiteti.
- Omarbekov, T. (2011). *Tarih jazı üşin adaldıq kerek*. <https://abai.kz/post/9687>
- Omarbekov, T. (2012). *Otan tarihin qalay oqıtamız?!* <https://abai.kz/post/15209>
- Omarbekov, T. (2013). *Qazaq türikteriniñ etnikalıq tarihi (b.z.b. I mıñjıldıq – b.z. IX ǵasırı)*. *Oqu Quralı*. Almatı: Qazaq Universiteti.
- Omarbekov, T. (2014). *Qazaq türikteriniñ şıǵu tegi (IX–XV ǵasırlar)*. *Oqu Quralı*. Almatı: Qazaq Universiteti.
- Omarbekov, T. (2015). *Qazaq türikteriniñ memlekettiligı: qaǵanattar, ulıstar men handıqlar bayanı*. Monografiya. Almatı: Qazaq Universiteti.
- Omarbekov, T. (2015). *Ortalıq Aziya köşpelileri: etnoterritoriyası men memlekettiliginiñ мәseleleri*. Almatı: Qazaq Universiteti.
- Omarbekov, T. (2017). *Qazaq memleketi: qaǵanattar, ulıstar men handıqlar bayanı*. Almatı: Alan.
- Omarbekov, T. (2019). *Jep betinde Qazaq siyaqtı qasiret körgen halık joq* <https://egemen.kz/article/201443-talas-omarbekov-zher-betinde-qazaq-siyaqty-qasiret-korgen-khalyq-dgoq>
- Omarbekov, T. (2019). *Qazaqty qayıǵırǵa da üyretu kerek...* https://kaz.inform.kz/news/talas-omarbekov-kazakty-kaygyruga-da-uyretu-kerek_a3532567/

Omarbekov, T., & Habizhanova, G.B. (2015). *Qazaq etnogeneziniñ özekti мәseleleri*. Qazaq tarihi, (7, 138), 6-10.

Omarbekov, T., Omarbekov, Ş. (2004). *Qazaqstan tarihına jäne tarihnamasına ulttıq közqaras*. Almatı: Qazaq Universiteti.

Omarbekov, T., Habizhanova, G. B., Nogaybayeva, M.S. (2016). *Ejelgi Qazaqstan tarihi päni boyınşa seminar sabaqtarına arnalğan oqw-ädistemelik nwsqaw*. Almatı: Qazaq Universiteti.

Omarbekov, T. (2023). *Ğibrattı ğwmır*. Almatı: Qazaq Universiteti.

Taymağambetov, J.K. (2003). *Täwelsizdik tarihşısı*. Qazaq ädebieti, 26 Qırküyek.